

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

KUR'AN'DA A'RAF

Abdul Qadir Nazari

140111012

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN

İSTANBUL 2017

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

KUR'AN'DA A'RAF

Abdul Qadir Nazari

140111012

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÜZELTİLMİŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN

İSTANBUL 2017

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri yüksek lisans programı 140111012 numaralı öğrencisi Abdul Qadir NAZARİ'nin ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Kur'an'da A'raf**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 15.09.2017 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ

(Jüri Üyesi)

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut AY

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdul Qadir NAZARİ

Düzeltilme Metni

- 1- İngilizce özet metni tekrar gözden geçirilerek bazı düzeltmeler yapıldı.
- 2- İçindekiler kısmı yeniden düzenlendi.
- 3- Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* eserinin Zaman Yayınevi baskısı yerine Azim yayınevi baskısı kullanıldı.
- 4- "Sûr Üfürüldüğü An" konu başlığı altındaki 51. sayfaya konu ile alakalı olan Hâkka 69/14-15, Kâria 101/5, ve Vâkıa 55/6. ayetleri eklendi.
- 5- "A'raf Ehli" konu başlığı altındaki 64-73. sayfalara bazı ekleme ve çıkarma yapıldı.
- 6- Üç bölümden oluşan tez bazı başlıklar çıkartılarak iki bölüm haline getirildi.
- 7- Önsöz Giriş ve Sonuç kısmında dil bilgisi hataları düzeltildi.
- 8- Dipnotlarda ve Bibliyografyada bulunan bazı teknik hataları düzeltildi.

KUR'AN'DA A'RAF

ÖZET

Şüphesiz ki müslümanlar için Kur'an-ı Kerim ve onun sunduğu her konu önem taşıdığı gibi cennet ile cehennem ve ikisi arasında bulunan A'raf konuları da çok önem taşımaktadır. Ve A'raf, Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinden bir sûresidir. Bu nedenle Kur'an'da A'raf kelimesi semantik analizini içermektedir.

A'raf kelimesi, cennet ile cehennem arasında bulunan en yüksek tepe anlamına gelir. Bu tepenin üstünde bekletilecek kimseler ise "*A'raf Ehli*" olduğu bildirilmektedir. "*A'raf Ehli*" ile kimlerin kastedildiği hususunda; âyetler ve bazı sahih rivayetlere dayanarak "*A'raf Ehli*" ile Peygamberler, melekler, şehitler, sıddıklar ve salih kimselerin kast edildiği bildirilmektedir. Ayrıca "*A'raf Ehli*" hakkında bilgi verilen diğer farklı görüşleri de değerlendirmeye çalıştık.

THE PURGATORY IN QURAN

ABSTRACT

As holy Quran and its subjects are very important for muslims, the heaven the hell and in the place between them (forgatory) are also very important subjects. Forgatory is a verse of holy Quran. This litle of our this study, The forgatory in the holy Quran, includes the semantic analysis of the word.

The word “forgatory” means the highest hillbetween the heaven and the hell. People who are going to wait on this hill are called “Ahl al- Araf” (people of the forgatory). The scholars evaluate the verses and some authentic narrations and say that “Ahl al- Araf” would be the prophets, angels, martyrs, siddiqs (reliable people) or nice/good people. In addition, we tried to analyze other clailms related of the peoole of Purgatory.

ÖNSÖZ

Allah Teala sözlerin en güzeli olan Kur'an-ı Kerim'i, okuyup anlamaları ve amel etmeleri için kullarına göndermiştir. Kur'an-ı Kerim Peygamberimiz (s.a.v) döneminde indiği günden beri günümüze kadar okuyup anlamak her mü'min için görev ve ibadet olduğu bir gerçektir. Bu düşüncede hareket eden İslam alimleri her asırda ciltler dolusu tefsir yazmışlar. Allah Teala'nın kulları için sunduğu mesajları kavrayıp anlayabilmek için asırlar boyunca gerek tefsir gerekse meal çalışmalarını belli bir seviyeye getirmeyi gerekli kılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de insanı ilgilendiren birçok konuya işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teala insanı yer yüzünde halife olarak yaratmıştır. O halde bu güzel varlığımıza karşılık melekleri dahi imrendirecek şekilde mükemmel bir yaşam tarzı sergilemesi gerekmektedir. Allah Teala insanlara gerek ferdi, gerek ailevi, gerekse içtimai hayatlarında mutlu bir hayat yaşamının prensiplerini Kur'an-ı Kerim'de bildirmektedir. Bu prensipler sadece ferdin özel veya aile hayatı ile ilgili olmayıp; sosyal, ekonomik, ahlakî, idarî hukukî ilişkileri ve görevleri, inanç, amel, söz fiil ve davranışların temel kurallarıdır. Ayrıca adalet, doğruluk, alay etme ve insanların birbirlerine lakaplar takmanın yasaklanması bu kuralların bazısıdır.

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim öteki alemde insanı nasıl bir hayat beklediği konusunu ele almakta; bu anlamda cennet ve cehennem konularını da genişçe yer vermektedir. Cennet ve cehennemden bahsederken ikisi arasında bulunan "A'raf" ve A'raf'ın üstünde bulunan A'raf ehlinde bahsedilmektedir.

Bir sûreye isim olarak verilen A'raf kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de âhîret hayatına yönelik bir kavram olarak zikredilmektedir. Bu sebeple ilahi ve evrensel bir özellik taşıyan Kur'an-ı Kerim'den daha üst düzeyde faydalanmak isteğiyle seçtiğimiz ve üzerinde yoğunlaşma ihtiyacı hissettiğimiz "A'raf" ve "A'raf Ehli" kelimeleri üzerindeki tahlili çalışmadan meydana gelmektedir.

Bizim Araştırma konusu olarak seçtiğimiz "Kur'an'da A'raf" konusu, incelediğimiz kaderiyle bugüne kadar yüksek lisans veya doktora tezi olarak

alışılmamıştır. Dolayısıyla bu da bizi bu konuyu seçmemize sevk eden nedenlerden biridir. Bu sayede Kur'anî bir ifade olan A'raf kelimesini farklı yönleri ile ortaya koymuş olduk.

Çalışmalarımnda bana yol gösteren değerli tez danışmanım, Prof Dr. Ahmet Turan ARSLAN beye en derin şükranlarımı arz etmeyi borç bilirim. Ayrıca maddi ve manevi anlamda her türlü desteği sunan ve İLAM Kütüphanesinden istifade etmemi sağlayan İLAM (İlmi Araştırmalar Merkezi) yöneticilerine teşekkür ederim. Son olarak yardımlarını benden esirgemeyen hocalarıma ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

Abdul Qadir NAZARİ

İstanbul-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii	
ABSTRACT	iv	
ÖNSÖZ	v	
KISALTMALAR	ix	
GİRİŞ	1	
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1	
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2	
3. Araştırmanın Kaynakları	3	
BİRİNCİ BÖLÜM		
1.A'RAF KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ		
1.1. Lügat Anlamı.....	6	
1.2. A'raf Kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımı	6	
1.3. A'raf Kelimesinin Tefsirlerdeki Manası	7	
1.4. A'raf Sûresi	9	
1.4.1. Sûrenin Üslubu	11	
1.5. 40-51. Âyetlerin Meâlî	16	
1.6. Âyetlerin Tefsiri	17	
1.7. Kur'an'da A'raf İle İlgili Kullanılan Diğer Kelimeler	28	
1.8. Sur.....	28	
1.9. Hicâb.....	32	
İKİNCİ BÖLÜM		
2.KUR'AN'DA ÖLÜM SONRASI BAZI SÜREÇLER VE BU SÜREÇLERTE MEYDANA GELEN OLAYLAR		39
2. 1. Ölüm	39	
2.2. Kabir Hayatı	41	
2.3. Kıyamet	45	
2.3.1. Sözlük Anlamı	45	
2.3.2. Terim anlamı	46	

2.4. Sûr'a Üfürüldüğü An.....	49
2.5. Ba's-ü Ba'de'l-Mevt (Ölümden Sonra Diriliş).....	54
2.6. Haşr Günü.....	55
2.7. Amel Defterleri Sağından ve Solundan Verilenler.....	58
2.8. Cennetlikler.....	61
2.9. Cehennemlikler.....	62
2.10. Sabikûn.....	63
2.11. A'raf Ehli.....	64
2.12. Amelleri Açısından A'raf Ehli.....	75
2.13. Sevapları Açısından A'raf Ehli.....	77
SONUÇ	80
BİBLİYOGRAFYA	82

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
(a.s.)	: Aleyhisselam
a.y.	: Aynı yer
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
(c.c.)	: Celle Celâlühü
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren, çeviri
DİA.	: Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: Milâdi
ö.	: Ölüm
(R.A)	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
(s.a.v.)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
t.y.	: Tarih yok

thk. : Tahkik, Tahkik Eden

yay. :Yayinevi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Tüm insanları imtihan etmek maksadıyla yaratan Allah Teala, insanların bu imtihanı kazanmaları için dünya hayatında iyi ameller işlemelerini, kötü amellerden sakınmalarını emretmiş; bu emir ve yasaklara uydukları takdirde cennet ve cennetteki eşsiz nimetler ile mükafatlandıracağını vaat etmiş, bunun yanında emir ve yasaklarına riâyet etmedikleri takdirde onları cehennem azabı ile tehdit etmiştir. İnsanların dünya hayatında işledikleri iyi ve kötü amellerin hesabını vereceği din gününde ilahi terazide sevap kefesi ağır basanların cenneti hak edeceği, günah kefesi ağır basanların ise cehenneme dâcâr olacakları belirtilmiştir. Ancak ilahi terazide sevap ve günah kefesinin eşit olması halinde söz konusu kişilerin nasıl bir mükâfat görecekları husus ise tam bir netlik kazanmış değildir. İslâm'ın zuhûr ettiği ilk zamanlarda Müslümanların zihin dünyasını meşgul eden bir sorun görüntüsü arz etmeyen bu husus, iman-küfür tartışmalarının yoğunluk kazandığı tabiîn dönemi ve sonraki süreçte üzerinde kafa yorulan ve birbirinden farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir konu haline gelmiştir.

Vahyin ilk nüzûl ortamında bu mesele, Müslümanların karşılaştığı bir sorun olmaması hasebiyle Kur'an- Kerim'de tam olarak yer bulmasa da "*A'raf*", "*Hicâb*" ve "*Sûr*" gibi kimi ifadelerle verilen anlamlar bu konuya ışık tutacak niteliktedir. İlerleyen süreç içerisinde müfessirlerin bu kelimelere yaptıkları yorumlar ve akli faaliyetler ile bu konunun önemi artmıştır. Dolayısıyla Tefsir alanında yüksek lisans veya doktora bazında kapsamlı ve doyurucu herhangi bir çalışmanın yapılmamasından ötürü biz de bu konuya eğilme ihtiyacı hissettik. Bu nedenle tefsir eserlerinde konu ile ilgili dağınık bilgileri bir araya getirme ve araştırmacılara derli toplu bir bilgi sunmak amacıyla çalışmamızı ele aldık.

Bütün bu özellikler A'raf ve A'raf ehli konusunun önemini ve ayrı bir tez olarak ele alınması gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yüzden biz de "*Kur'an'da A'raf*" adlı çalışmamızda, konunun Kur'an-ı Kerim ve tefsir boyutunu ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Dünya hayatının geçiciliği ve ahiret hayatının varlığı hususu Kur'an- Kerim'in üzerinde durduğu temel konulardan birisidir. Özellikle toprağa karıştıktan sonra yeniden dirilişe inanmayan Mekke müşriklerine karşı yürüttüğü mücadelesinde Hazreti Peygamberin en çok vurguladığı hususların başında ahiret hayatı gelir. Yirmi üç yıllık nübüvvet dönemi boyunca Hazreti Peygamberin uğruna savaştığı Tevhit davasında, inanan ve inanmayan şeklinde iki tarafın bulunduğu; inananların cennete inananların ise cehenneme gideceği Müslümanlar nazarında kabul görülmüş bir gerçektir. İslamı, bir hayat nizamı olarak benimseyen Müslümanların en temel gayesi Allah'ın buyruklarını diğer insanlara ulaştırmak olduğundan düşünce dünyalarında iyi ve kötü amelleri eşit düzeyde olanların öteki alemde nasıl bir karşılık bulacaklarına dair imali fikirde bulunmamışlardır. Bu mesele daha sonraki dönemlerde karşılığın çıkan bir mesele olmuştur.

Ahiret yurduna dair anlatılar çoğu zaman dünya hayatına kıyas yapılarak insan idrakine sunulduğu için, cennete girmeyi hak etmek için iyi ve kötü amellerin miktarını belirleyen ilahi tartıda/mizânda sevap kefesinin ağır gelmesi gerekirken, aynı tartıda günah kefesinin ağır basması halinde cehenneme müstehak olunacağı belirtilmiştir. Ancak ilahi tartıda/mizanda her iki kefenin eşit gelmesi halinde nasıl bir muamele görüleceği hususunda kesin ve net bir açıklama bulunmamaktadır. Öte yandan kıyamet ahvalini anlatan ayetlerde yer alan A'raf, "Hicâb" ve "Sûr" şeklinde kavramların anlam alanını tespit etmek konunun anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir.

Çalıştığımız konu bir kavram araştırması olduğu için öncelikle birinci bölümde, A'raf kelimesinin kökenini ve anlamlarını ilgili sözlüklerden hareketle tespit etme yoluna gittik. Lügat anlamını ele aldıktan sonra Kur'an-ı Kerim'deki kullanımını da ilgili âyetler ışığında inceledik. A'raf kelimesinin anlam alanını tespit etmede yardımcı olacağı düşüncesiyle Kur'an'da A'raf kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılan "sur" ve "hicap" kelimelerini de tahlil ettik. Bu arada A'raf sûresi hakkında kısaca bilgi vermeyi de ihmal etmedik.

Çalışmamızda yer verdiğimiz ayetlerin meallerini Elmalılı'nın (Haz. Kasım Yayla) "*Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*" isimli eserinden vermeye çalıştık. İncelediğimiz

kelimeleri günümüz Türkçe'sinde kullanıldığı manaları tespit etmek için Türkçe lügatlardan da istifade ettik. A'raf kelimesi ve türevlerinin Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığını ortaya koymak için tarama yöntemini kullanarak temel tefsir eserlerini ayrıntılı olarak inceledik ve konunun çerçevesini çizmeye çalıştık. Konumuz Kur'an-ı Kerim üzerinden bina edildiği için Kur'an-ı Kerim fihristleri, Kur'an-ı Kerim mealleri ve özellikle de farklı dönemlerde kaleme alınmış tefsir eserlerine kronolojik olarak başvurduk.

A'raf ehli ile ilgili olan 40-51. âyetlerin metnini, mealini ve bu âyetlerin tefsirlerini zikrettik. A'raf ehlinin kimler olduğunu tanımak/ortaya koyabilmek ve A'raf ehlinin cennet ve cehennem ehline nasıl baktıklarını öğrenmek için cennet ile cehennem ehli hakkında birtakım bilgiler vermemiz gerekir. Zira bu konu yapacağımız açıklamalara birtakım ön bilgiler oluşturacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise hiçbir nefsin kesinlikle kurtulamayacağı ölüm, dünya hayatına nazaran daha uzun süreli yaşayacağımız kabir azabı ve öldükten sonra tekrar dirilişimiz olan ba's (ölümden sonra diriliş) gibi bazı süreçlerden bahsettik. Bu anlamda yeniden dirilişin başlangıcı olan sura üfürülüş ve dünya hayatında yaptıkları amellerin karşılığını görmek üzere yapılacak hesap hakkında bazı bilgiler sunarak esas konumuz olan A'raf ve A'raf ehline ön hazırlık yaptık. A'raf ehli ile ilgili öne sürülen görüşleri tefsir eserleri üzerinden yaptığımız kapsamlı bir araştırma ile üçe ayırarak konuya açıklık kazandırmaya çalıştık. Çalışmamızın Sonuç kısmında ise çalışma boyunca elde ettiğimiz bilgilerin özetini yaptık.

3. Araştırmanın Kaynakları

Bir kavram tahlili ve incelemesi olması hasebiyle çalışmamızda öncelikle A'raf kelimesinin semantik tahlilini temel sözlüklerden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Bu tespiti yapmak için İbn Manzur'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*'ı Fîruzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kamusu'l-Muhî'ti* ve Zebidî'nin (ö. 1145/1732) *Tâcü'l-Arûs* adlı eserlerine müracaat ettik. A'raf kelimesinin, Kelimenin Kur'an-ı Kerim'de hangi oranlarda kullanıldığını ve nerelerde geçtiğini tespit etmek için Muhammed Fuad Abdülbakî'nin (ö. 1968) "*Mu'cemu Garibü'l-Kur'ân*" adlı eserinden, ayrıca kelimenin Kur'an'daki

anlamını tespit etmek gayesiyle Râğıb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1108) *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*, isimli eserinden istifade ettik. Yine A'raf kelimesinin Arap şiirindeki kullanımını ortaya koymak için İmrüü'l-Kays'a isnad edilen "*Dîvânü İmrüü'l-Kays*" eserinden yararlandık.

Araştırmamızda kullandığımız temel tefsir eserleri ise şunlardan oluşmaktadır: Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*'ı, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) "*Letâifu'l-İşârât*"ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşaf 'An Hakâiki Gavâmizi't-tenzil ve 'Uyuni'l-ekâvi'l fî Vücûhi't-Te'vil'i*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*'i, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Ğayb*'ı, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl*'i, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân*'ni, İbn Acîbe'nin (ö. 1224/1809) "*el-Bahru'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*"ni Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ân-il-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*'si, ve son dönemlerdeki müfessirlerin: Elmalılı'nın (ö. 1942) *Hak Dini Kur'ân Dili*'ni, Seyyid Kutup'un (ö. 1966) *Fî Zilâli'l-Kur'an*'ni, Suleyman Ateş'in (ö. 1973) *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Mevdûdî'nin (ö. 1979) *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)* Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafî Dönmez ve Sadreddin Gümüş'un hazırladığı *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* eserlerinden istifade ettik. Ayrıca işari tefsirlere yönlendirici yönü bulunan Mahmut Ay'in *Kuran'ın Tasavvufi Yorumları* adlı eserinden yararlandık.

Çalışmamız boyunca ilgili makalelere ve ansiklopedilerdeki konumuzu ilgilendiren maddelere de müracaat ettik. Bu anlamda "*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*"nden faydalandık. Yine konumuz ile ilgili ve Faruk Tuncer'in "*el-Hâkka Sûresi Tefsiri Denemesi Ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri*" isimli yüksek lisans tezinden, Necdet Ünal'ın, "*Kur'an-ı Kerim'de A'raf ve A'raf Halkı*" ve Ahmet Emin Seyhan'nın "*A'raf Ehli ile İlgili Hadisler üzerine Bir Değerlendirme*" adlı makalelerimizden de istifade ettik.

I.BÖLÜM

A'RAF KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Lügat Anlamı

“الأعراف” kelimesi, عُرف “urf” kelimesinin çoğuludur.¹ “A’raf”, lügatta, yüksekçe bir yer manasına gelir.² “urf” ise tanıma, bilme, doğruyu yanlıştan ayırt etme, idrak, sezgi, yerden yüksekte olan her şey, bir şeyin veya bir nesnenin en üstte olan kısmı, göze çarpan, tepenin en yüksek olan kısmı, dağ gibi manaları vardır.³

1.2. A’raf Kelimesinin Kur’an-ı Kerim’deki Kullanımı

Bir sûreye isim olarak verilen A’raf kelimesi, Kur’an-ı Kerim’deki kullanımına baktığımızda ise A’raf sûresinin şu âyetlerinde zikredildiğini görürüz:

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ

يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ “Cennetlikler ile cehennemlikler arasında bir perde vardır. A’raf üzerinde de her iki taraftakileri yüzlerinden tanıyan kişiler vardır. Bunlar cennetliklere: “Selam olsun size” diye seslenirler. Bunlar henüz cennete girmemiş fakat girmeyi arzu eden kimselerdir.”⁴ Bu âyette zikredilen حِجَابٌ “Hicab” kelimesi cennet ile cehennem arasını ayıran bir sur anlamına gelmektedir. بَيْنَهُمَا “ikisi arasında” ifadesi de cennet ile cehennem arası olduğunu göstermektedir.⁵ Aynı sûrenin devamındaki şu âyette de: وَنَادَى

¹ İbn Manzur, Ebu’l- Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’s- Sadır Yay., Beyrut, t.y. c.9, s.241; Fîruzâbâdî, Macdü’d-din Muhammed b. Ya’kub b. Muhammed, (çev. Âsım Efendi) *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, TYEKB Yay., İstanbul, 2013, c.4, s.3795; Seyyid Muhammed Murtaza ez-Zebidî, *Tâcü’l-Arus*, el- Matbaatü’l- Hayriyye Yay., Kahire, 1889, c.6, s.194.

² ez-Zebidî, *Tacu’l-Arus*, c.6, s.194.

³ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, c.9, s.241.

⁴ A’raf 7/46.

⁵ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et- Taberî, *Câmiü’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Darü’l-Fikir Yay., Beyrut,1995, c.5, s.247; Razî, Ebü’l-Fida İmamüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîr-i Kebîr-Mefatihü’l- Gaib*, Daru’l-Kutubu’l- İlmiyye Yay., Beyrut, 1990, c.14, s.72; Zemaşşeri, Ebü’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el- Keşşaf an hakaiki’t-Tenzil ve uyuni’l-ekavi’l fi vücuhî’t-te’vil*, Daru’l-Ma’rife yay., Beyrut, 1998, c.4, s.63; İbn Cevzi, Ebu’l-Ferec Cemalüddin

أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ “A’raftakiler, yüzlerinden tanıdıkları kişilere seslenerek şöyle derler: “Topluluğunuz ve büyüklük taslamanız size fayda vermedi.”⁶ Diye zikredildiğini görürüz.

Hadîd sûresinin 13. Âyetinde يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتِسِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ “O gün, münafık erkeklerle, münafık kadınlar; iman edenlere “bize de bakın, aydınlığınızdan istifade edelim” diyecekler. Denilecek ki: arkanıza dönün, bir ışık araştırın!” derken aralarına kapısı olan bir sûr çekilecek; içinde rahmet dışında ise o yönde azap bulunmaktadır.”⁷ Zikredilen “sur” kelimesi de A’raf anlamına gelmektedir.

1.3. A’raf Kelimesinin Tefsirlerdeki Manası

Taberî’ye (ö. 310/923) göre “A’raf” kelimesinin lügat manası: “yüksek yer”, âyetteki manasını ise: “Cennet ile Cehennem arasında bulunan bir sur görevini yapan bir tepe” olarak tarif etmiştir.⁸

Razi (ö. 606/1209) ise “A’raf” kelimesini, “Urf”, (عُرْف) kelimesinin çoğulu olduğunu ifade etmiştir. “Urf” kelimesini ise yüksek ve yüce olan her mekânın ismi diye belirtmiştir. O yüzden mesela: atın yelesine “urfu’l feres”, horozun ibiğine de “urfu’l-d-dik” denildiği zaman da, horozun başındaki ibiği ve atın boynundaki en yüksek yelesi anlaşılmaktadır. Çünkü yüksek olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Atın yelesi ile horozun ibiği de bedenlerindeki diğer organlarına göre daha yüksektedir. Onun için “urf” kelimesiyle ifade edilmektedir.⁹

Abdurrahman Ali İbn Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Metebetü'l-İslâmiyye, Beyrut-1987, c.3, s.205.

⁶ A’raf, 7/46-48.

⁷ Hadîd, 57/13.

⁸ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, c.5, s.247.

⁹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c.14, s.72.

A'raf kelimesinin, Arap Edebiyatındaki şu kullanımı da bu manayı destekler niteliktedir:

نَمَشُ بِأَعْرَافِ الْجِيَادِ أَكْفَنَا ... إِذَا نَحْنُ قُمْنَا عَنْ شِوَاءِ مُضَهَّبِ

“kızartılmış et yemeğini yiyip kalktığımızda Ellerimizi atların yelelerine sileriz.”¹⁰

Görüldüğü gibi “A'raf” kelimesi, yüksekliği sebebiyle, kendisinden daha alçak yerlere nazaran daha iyi tanınmaktadır.¹¹

Beydavî (ö. 516/1122) A'raf kelimesini, cennet ve cehennem ehlinin birbirlerinin suretlerine ulaşmasına mani olmak için konulmuş bir sur diye tanımlamıştır.¹² Âyette geçen “hicap” kelimesinin A'raf anlamına geldiğini söyleyen, İbn Âşûr (ö. 1973) cennet ile cehennem arasını ayıran bir engel olduğunu söyler.¹³

A'raf kelimesi, Cennet ile cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adı, “cennet ile cehennem arasında bir engel” ve “şerefli bir mekân” manalarını da taşımaktadır.¹⁴ İbn Abbas (ö. 68/687) da “şerefli bir şey” olarak tarif etmiştir.¹⁵ Kurtubi (ö. 671/1273) cennet ile cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adı olan A'raf kelimesi, “sur”, “dağ” ve “tepenin en yüksek kısmı” manalarına geldiğini beyan etmiştir.¹⁶ Ancak bazı alimler, A'raf kelimesini, bir mekan olmadığını ve onun cennet ile cehennem ehlinin tanınıp birbirinden ayırt edilebilmesine yönelik bir mana olarak tefsir etmişlerdir.¹⁷ Mesela Muhammed Esed (ö. 1413/1992) A'raf kelimesini, bir yer olarak düşünmeyip sadece tanıma ve bilme gibi anlamları

¹⁰ İmrüü'l-Kays, Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. Haris Kindi, *Dîvânü İmrüü'l-Kays*, Dâru'l-Ma'rife Yay., Beyrut, 2004, s.78.

¹¹ Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c.14, s.72.

¹² Beydavî, Ebu Said Nâsrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, t.y. c.1, s.350.

¹³ İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.8, s.141.

¹⁴ Kurtubi, *Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 7, s. 211.

¹⁵ Said b. Mansur, *es-Sünen*, thk. Sa'd b. Abdillâh b. Abdilaziz, Dâru'l-Âsîmi Yay., Riyad, 1997, c. 5, s. 148.

¹⁶ Kurtubi, *Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 7, s.211-212.

¹⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, c.13-14, s.72; İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c. 3, s. 205; El-Alûsi, Ebü's-Sena Şehabeddin Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd, *Ruhü'l-Meani Fi Tefsir'l-Kur'ani'l-Azim Ve's-seb'il Mesani*, İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, t.y. c. 7-8, s. 123.

olduğunu ileri sürmüştür. A'raf kelimesini, eğriyi ve doğruyu ayırt etme gücü olarak değerlendirmenin daha makul olacağını söylemiştir.¹⁸

Elmalılı'ya göre A'raf kelimesi, "Arf"ın çoğuludur. "Arf" ise yüksek olan her yer demektir. O yüzden atın yelesine ve horozun ibiğine de yüksek olduğu için *Arf* denilmektedir. Dolayısıyla A'raf kelimesi, cennet ile cehennem arasındaki surun ve perdenin yüksek tepeleri anlamına gelmektedir.¹⁹

Süleyman Ateş'e göre A'raf kelimesi, cennet ile cehennem ehli arasında bir "Hicab", "Engel" ve "Perde" demektir. Bu "Hicab"ın, cennet ile cehennemi birbirinden ayıran yüksek bir sur olduğunu ve bu Sûrun (A'raf)'ın üstünde insanlar olduğunu belirtmiştir. Söz konusu bu insanlar cennetliklerin ve cehennemliklerin her ikisini de görebilen A'raf ehlidir.²⁰ Cennet ehlini de Cehennem ehlini de yüzlerindeki işaretlerinden, işledikleri amellerinden ve vücutlarında yansıyan ışık ve karanlıklarından tanırlar.²¹

Ayrıca A'raf kelimesi, bir cins hurma ağacının ismi olduğu, cennet ile cehennem arasından gelen ve en yüksekte esen rüzgar olduğu ve Benü Sehle kabilesine ait kızıl dağların ismi olarak da anlamlandırılmıştır.²²

1.4. A'raf Sûresi

¹⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsiri*, çev. (Cahit Koyak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul-1999, s. 279-280.

¹⁹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz.: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Azim Yay., c.4, s.43.

²⁰ "A'raf ehli'nin melek olma ihtimali kuvvetlidir. Ayrıca âyette zikredilen *وَيَنْهَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ* "rical" kelimesini erkekler olarak nitelendirilmektedir. Yani meleklerde erkeklik ve dişilik olmadığı için erkek şeklinde görünen melekler olabilir. Çünkü melekler çeşitli şekillere girebilir. Nitekim Meryem Sûresinin 17. âyetinde: *فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا* "Onlardan Hariç bir perde çekti. Kendisine Cebrail (a.s) gönderdik de, düzgün bir insan halinde ona göründü." Burada Cebrail (a.s) da Hz. Meryem (a.s)'a delikanlı şeklinde görünmüştür." Bkz. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s. 343-344.

²¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s.343.

²² Fîruzâbâdî, Macdü'd-din Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed, (çev. Âsım Efendi) *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, TYEKB Yay., c.4, s.3795.

Hicretten önce Mekke’de nazil olan A’raf sûresi, Kur’an-ı Kerim’in mushaf tertibine göre yedinci sûredir.²³ Ama iniş sıralamasına göre ise 39. sûredir. Söz konusu sûre ile En’am sûresi hemen hemen aynı dönemde, yani Hz. Peygamberin (s.a) Mekke’de geçen son yıllarında indiği ve bu iki sûrenin de aynı döneme ait olduğu bildirilmektedir.²⁴

Sûrenin isimleri: “Sûretü’l-A’raf”, “sûretü’l-mîkat”, “sûretü’l-mîsak” ve “elif-lâm-mîm-sâd” olarak bilinmektedir. “Sûretü’l-A’raf” ismi, 46. ve 48. âyetlerinde geçen *وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ* bir perde vardır. A’raf üzerinde de her iki taraftakileri yüzlerinden tanıyan kişiler vardır...²⁵ ifadeden gelmektedir. “A’raf” kelimesinden ve A’raf ehlinden bahsedildiği için Sûretü’l-A’raf, *وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا* “Musa ne zaman mikatımıza geldiğinde, Rabbi O’na kelâmiyle ihsanda bulundu.”²⁶ âyetindeki Hz. Musa’nın mikatından ve *أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ* “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar evet, Rabbimizsin.”²⁷ Âyetinde de mîsak hâdisesinden bahsedildiği için, sûretü’l-mîkat veya sûretü’l-mîsak isimleri ile bilinmektedir. Fakat en meşhur ismi sûretü’l-A’raf’tır ve sûrenin indiği günden bu yana kullanıla gelen ismi de bu isimdir²⁸

Bu sûre, 206 âyetten ibarettir. Ancak bazı müfessirler, sûrenin baş kısmında bulunan (المص) “Elif – Lâm – Mîm – Sâd” harflerini ayrı bir âyet saymayıp 205 âyet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hasan Basri (ö. 110)’de bu görüştedir. İbretli Ashâb-ı sebt kıssası anlatılan kısım, yani *وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ* “Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor”²⁹ âyetinden itibaren, *وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ*

²³ Taberî, *Câmiü’l-Beyan* c.5, s.250, Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.4, s.7, Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, c.2, s.9, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.2, s.395.

²⁴ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, c.2, s.9.

²⁵ A’raf, 7/46.

²⁶ A’raf, 7/143.

²⁷ A’raf, 7/172.

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara-2003, c.2, s.395.

²⁹ A’raf, 7/163.

وَاقِعٌ بِهِمْ “Hani biz, dağı üzerlerine bir gölgelik gibi çekip kaldırmıştık...”³⁰ buyruğuna kadar olan âyetlerin, (Yüz altmış üçten Yüz yetmiş kadar olan âyetleri) Medine’de, diğer âyetleri ise Mekke’de nâzil olmuştur.³¹

Sûrenin âyetleri, Hicaz Kûfilerin sayısına göre iki yüz altı âyet, Basralılar ve şamlıların sayısına göre ise iki yüz beş âyettir.³²

1.4.a. Sûrenin Üslubu

Sûreyi üslup bakımından ele alacak olursak, bir önceki En’âm sûresini andıran ve hemen hemen iki sûrenin de aynı zamanda nazil olduğu, yani Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mekke’de geöen hayatının son yıllarında nazil olduğu görünmektedir. En’am sûresinde, kısa bir şekilde verilmiş olan esasları ve insan aklının ulaşabileceği hususları açık ve net bir şekilde izah etmektedir.³³

A’raf sûresi, Bakara ve Âl-i İmran sûreleri ile birkaç yerde benzerlikleri bulunmaktadır.³⁴ Mesela Hz. Adem (a.s) ile İblis’in kıssası Kur’an-ı Kerim’de yedi yerde zikredilmiştir. Bu kıssaların ilki Bakara suresinde, ikincisi A’raf, üçüncüsü Hicr, dördüncüsü İsrâ, beşincisi Kehf, altıncısı Tâ-Hâ, yedincisi de Sâd suresindedir.³⁵

A’raf sûresinin konusuna gelince, genel olarak altı konudan müteşekkildir.

1. Yalnızca Allah’a ibadet etmeyi, Allah’tan başka hiöbir ilah olmadığını, ibadet ederken sadece Allah’a tahsis etmek. Nitekim Allah Teala âyette وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ

عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ “her secde yerinde yüzlerinizi (kibleye)

³⁰ A’raf, 7/171.

³¹ Taberî, *Câmiü’l-Beyan* c.5, s.153; Kurtubi, *Ahkami’l-Kur’an*, c.7, s.314; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.4, s.7.

³² Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Yeni Kitap Yay., Konya, 1971, c.5, s.1.

³³ Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, c.5, s.153-154

³⁴ Işık, Emin, A’raf Sûresi, “*Dia*” c.3, s.259,260.

³⁵ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.10, s.297.

doğrultun. İbadetlerinizi halis olarak sırf O'na yapın."³⁶ buyurmaktadır. İbadetinizi halis ve muhlis olarak O'na yapın, en küçük bir teveccühü dahi buna karıştırmayın.³⁷

2. Müşriklerin yaptıklarına karşı çıkararak delil göstermek ve onlara Allah'ın bir olduğunu ve Peygamber (s.a.v)'in O'nun son elçisi olduğunu ispatlamaktadır.

Bu husus şu âyetlerde belirtilmektedir: *أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ*

بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ “*Fakat daha önceden atalarımız ortak koştular,*

biz ise onlardan sonra gelen bir nesil idik. Şimdi o batılı yerleştirenlerin yaptıklarıyla bizi helak mi edeceksiniz?”³⁸

Biz asıl olan gerçeği bilmeden onların (atalarımızın) peşinden gittik. Demeyesiniz diye sizlerden bir ahit aldık. Ve böylece Hz. Adem (a.s)'in zürriyetlerinden gelenleri inkar eden ve ortak koşarak sapık atalarının peşinden gidenlere, Allah'tan başka ilahlar olduğunu idealarda bulunmamanız için ve bu sapkınlıklardan uzak durmanız için uyarı vardır.³⁹

3. Peygamberlerin ve âlimlerin verdiği emirlerin Allah tarafından indirildiği ve bu emirlere uymamızın vacip olduğu bildirilmektedir.⁴⁰
4. Allah'a karşı yapılan hayasızlığın açığını da gizlisini de, haksız yere insanlara karşı azgınlık etmeyi, hakkında hiçbir delil inmediği halde başka şeyleri Allah'a ortak koşmayı ve Allah adına söz söylemeyi haram kılmaktadır.⁴¹
5. Allah'ın insanlar için helal kıldığı şeylerin hepsinin güzel olduğunu ve Allah çirkin olan hiçbir şeyi kulları için istemediğini, Günahın insanlara zarar verdiğini, hak ve adaletli olmamızı emretmektedir. Nitekim şu âyet: *قَالَ رَبَّنَا*

ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “*Âdem ve zevcesi Rablerine*

şöyle yalvardılar: “Ey Rabbimiz, biz kendimize zulüm ettik. Eğer sen bizi

³⁶ A'raf, 7/29.

³⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.204.

³⁸ A'raf, 7/173.

³⁹ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.204.

⁴⁰ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.201.

⁴¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.190.

*bağışlamaz ve bize acımazsan, şüphesiz, hüsrana uğrayanlardan oluruz.”*⁴²

Bu hususu beyan etmektedir.⁴³

6. Son olarak da Hz. Musa (a.s) ile Allah Teala'nın konuşması ve bu konuşma esnasında Hz. Musa'nın Allah'ı görmeyi arzu ettiği ve Allah Teala'nın da Hz. Musa (a.s)'a cevaben bu dünyada kendisini görme gücüne sahip olmadığı anlatılmaktadır.⁴⁴

A'raf sûresinin en dikkat çekici tarafı Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen “*ilahi tebliğ*”e davet etmesidir. Ve bütün insanların Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla, kendilerine gönderilmiş olan “*mesaj*”ı izlemeye davet eder.⁴⁵ Bu sûrede Hz. Âdem (a.s)'in hikayesi, onun zürriyetini, şeytanın tuzaklarına karşı uyarılmaktadır. Ve bazı Peygamberlerin Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb, ve Hz. Mûsâ (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) hayatlarından olaylar anlatılmaktadır. Bunların çerçevesinde, hacmini geniş bir şekilde ele alarak Peygamber Efendimiz'in getirdiği Kur'an-ı Kerim'in gerçek bir kitap olduğunu, ona iman ve itaatin gerekli olduğunu ve cennet ve cehennemin kaçınılması imkansız bir akıbet olduğunu son derece tesirli misallerle beyan eder.⁴⁶

Hz. Muhammed (a.s.v.)'in sadece Araplara gönderilmiş bir Peygamber olmadığını, Ehl-i kitaba da yer yer atıflarda bulunarak onun tebliğinin kıyamete kadar bütün insanlığı içine aldığını vurgular. Bütün bunlardan sonra İslam'ı tebliğ ederken Peygamberimiz (s.a.v.) ve onun yolunda olanların da dikkat edilmesi gereken hususları hatırlatmaktadır. Özellikle de din düşmanlarının tahkirlerine ve onların tavırlarına karşı sabırlı ve tahammüllü bir şekilde hissi davranıp hedeflerine zarar verecek herhangi bir yanlış adımlar atmamalarına dair öğüt verir.⁴⁷

Sûrede Yahudilere hitap edildiği zaman, onların münafıkça tutumlarının sonuçlarına işaret edilmektedir. Çünkü onlar, sözde Hz. Musa'ya karşı inanıyor gibi gözüküyorlar. Halbuki onlar yalandan ibadet ediyorlar. Hz. Musa'nın öğretisine karşı

⁴² A'raf, 7/23.

⁴³ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.42.

⁴⁴ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.192.

⁴⁵ Mevdudi, Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an; Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (trc. Yusuf Karaca), İnsan Yay., İstanbul, 1986, c.2 s.9.

⁴⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.2, s.9.

⁴⁷ Çelik, Ömer, *Hakk'ın Dâvet-i Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri*, Erkam Yayınevi, İstanbul, 2013, c.2, s.165.

geliyorlar ve itaatten kaçınıyorlar. Bütün bu tavırların sonucu alçaklık ve rezillikle suçlanmaktadır.⁴⁸ Nitekim onların alçak ve rezil olduklarını Allah Teala'nın şu âyet-i kerimelerinde açık bir şekilde görmekteyiz: وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ: فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ “Eğer biz dileseydik onu âyetlerle yükseltirdik. Ama o yere çakılıp kaldı ve kendi istek ve tutkularını izledi. Artık onun durumu, o köpeğin durumuna benzer ki; üzerine yürüsen de dilini salıp solur, bıraksan da yine dilini salıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan o kavmin durumudur. Kıssayı onlara anlat belki düşünürler.”⁴⁹ Yine başka bir âyette de Allah Teala şöyle buyurmaktadır: وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ “Andolsun ki cin ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yarattık. Onların öyle kalpleri vardır ki onlarla anlamazlar, öyle gözleri vardır ki onlarla görmezler, öyle kulakları vardır ki onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha şaşkındırlar. Onlar gafillerin ta kendileridirler.”⁵⁰

Sûre'nin en uzun bölümü ise, sûre Mekke döneminde ve Mekke'de indiği halde, tam yetmiş dört âyette İsrail oğullarından uzunca bahsedilmektedir. Bunun sebebi ise, artık bu ümmetin de risâlet vazifesini ve ilahi vahyi insanlığa taşıma görevini üstlendiği ve bu görevi yerine getirmese, geçmişteki bu görevin kendisine verildiği İsrail Oğullarının başından geçen Yahudileşme sürecine dönüştüğünü örnek göstererek, Yüce Allah bu ümmetin de başına öyle bir şey geleceğini ihbar etmektedir.⁵¹

Sûrenin son kısımlarında ise “İlahî Mesaj”ı anlamak için kabiliyetlerini doğru dürüst kullanmayanların bazı sapkınlıklarına değinilmekte, böyle olanlar uyarılmakta ve

⁴⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.2, s.10.

⁴⁹ A'raf, 7/176.

⁵⁰ A'raf, 7/179.

⁵¹ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.26-27.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağrısına karşı gösterdikleri düşmanca tutumlarının ciddi sonuçları konusunda, onlar için uyarı vardır.⁵²

⁵² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.2, s.11.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْحِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ (40) لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (41) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (42) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَتُودُوا أَنْ تُلْكُمُ الْجَنَّةَ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (43) وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ (44) الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ (45) وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ (46) وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (47) وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَعْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (48) أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ (49) وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ (50)

1.5. 40-51. Âyetlerin Meâlî

40. “Elbette âyetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlara göğün kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremezler. İşte biz suçluları böyle cezalandırırız.” 41. “onlara cehennemden bir döşek üstlerine de örtüler vardır. Biz, zalimleri işte böyle cezalandırırız.” 42. “iman edip iyi işler yapan kimseler, ki biz kişiye ancak gücünün yettiğini ile yükleriz. İşte bunlar cennet ehlidirler ve ebedi olarak hep kalacaklardır.” 43. “orada kalplerinde bulunan kini çıkarıp atarız. Altlarından ırmaklar akar. “bize buna erdiren Allah’a hamdolsun. Eğer Allah bizi doğru yola sevk etmeseydi biz doğru yolu bulamazdık. Şüphesiz, rabbimizin Peygamberleri bize

gerçeği getirmişler” derler. Onlara şöyle nida edilir: işte size cennet, buna, yaptıklarınız karşılığında vâris oldunuz.” 44. “bir cennet ehli, cehennem ehline şöyle seslenmektedir. “Doğrusu biz Rabbimizin bize verdiği vaadi gerçek bulduk, siz de vaat buyurduğunu gerçek buldunuz mu?” “Evet” derler. Derken bir çağrıcı aralarında şu şekilde çağrı yapmaya başlar” “Allah’ın laneti zalimlerin üstüne olsun!” 45. “Onlar ki, Allah yolundan men edenler ve onu eğip bükmek isterler ve onlar, ahireti inkar eden kafirlerdir.” 46. Cennetlikler ile cehennemlikler arasında bir perde vardır. A’raf üzerinde de her iki taraftakileri yüzlerinden tanıyan kişiler vardır. Bunlar cennetliklere: “Selam olsun size” diye seslenirler. Bunlar henüz cennete girmemiş fakat girmeyi arzu eden kimselerdir.” 47. Gözleri cehennem ehline çevrildiği zaman; Ey Rabbimiz! Bizleri o zalimler ile beraber kılma.” Derler. 48. “A’raf Ehli, simalarından tanıdıkları bir takım insanlara seslenip gördünüz mü? “Topluluğunuz ve büyüklük taslamanız size fayda vermedi.” 49. “Allah’ın rahmetine kavuşturmayacak” diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıdır? Hal bu ki onlara: “girin cennete”, sizin için bir korku yoktur. Mahzun da olmayacaksınız.” Denir. 50. “cehennem ehli cennet ehline: “Bize biraz su veya Allah’ın size verdiği rızıktan aktarın.” Diye seslenirler. Cennet ehli de: “Allah bunları kâfirlere haram kıldı.” Derler. 51. “ Oyun ve eğlenceyi kendilerine din edinip de dünya hayatının kendilerini aldattığı o kafirler var ya, onlar bugünlere kavşaklarını unuttukları ve âyetleri inkar ettikleri gibi biz de, bugün onları unutacağız.”⁵³

1.6. Âyetlerin Tefsiri

A’raf sûresinin 46. Âyetinde bahsedilmekte olan “A’raf” kelimesi ve “A’raf Ehli” terkininin ne anlama geldiği hususunda bilgi vermeden önce, A’raf ile ilgili olan 40-51. âyetlerin metnini ve mealini zikretmek istiyoruz. A’raf ehlinin kimler olduğunu tanımak/ortaya koyabilmek, ortaya koyacağımız bilgilerden hareketle A’raf ehlinin cennet ve cehennem ehline nasıl baktıklarını öğrenmek için cennet ve cehennem ehli hakkında birtakım bilgiler vermemiz gerekir. Zira bu konu yapacağımız açıklamalara birtakım ön bilgiler oluşturacaktır.

⁵³ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, haz. (Kasım Yayla), Zafer Yay., İstanbul, 2002, s.157-158.

İnsanlar arasında, gerek Rabbimizin gönderdiği sözlü mesajları yalan sayan ve gerekse Allah'ın kâinata gönderdiği âyetleri adeta yok sayan, görmezden gelen ve bunlara mı kaldık diye kendilerini büyük düşünerek kibirlenen, yalan iftiralar ile kendilerini haklı çıkarmaya çalışan insanlar tarih boyunca ola gelmiştir. Yahut Allah'tan gereğince korkan ve doğru yolda yürüyen müminlere kalkışan insanlar hep olmuştur.⁵⁴ Allah Teala böylelerinin asla cennete giremeyeceklerini beyan eder. Ve böyle insanlar için: **لَا تُفْتَحُ لَهُمْ** *“bunlara gök kapıları açılmayacak”*⁵⁵ buyurur. Bu cümle şöyle anlaşılmaktadır: *“kâfirlerin ruhları yükselmez.”*⁵⁶ Yükselebilecek ameller işlemedikleri için ilahi huzura erişemeyecek, duaları niyazları ilahi adaleti küçümsedikleri için Allah katına yükselmeyecek. Onlar şerefli kimseler haline asla gelmeyecekler. Onlar zilleti tadan insanlar olacak. Gök kapıları demek cennet kapıları demektir cennet kapıları da suçlular için açılmaz onlar için ancak ne zaman açılır? *“Deve iğne deliğinden geçtiği zaman”*, devenin de iğne deliğinden geçmesi mümkün olmadığı için, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kafirlerin cennete girmelerinin ihtimali bile bulunmadığını anlıyoruz.⁵⁷

Bu hususta başka bir âyet-i kerimede Allah Teala şöyle buyuruyor: **وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ** *“inkar edenlere ise cehennem ateşi vardır. Onların ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler. Onlardan cehennem azabı da hafifletilmez. Biz her kafiri işte böyle cezalandırırız.”*⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır da: âyetteki *“bunlara göğün kapıları açılmaz”* kısmını, ruhları göğe yükseltemeyecek, yerlerinden fırlasalar dahi yükseklere nüfuz edemeyecekler, meleklerin sırlarına eremeyecekler ve dolayısıyla bunların dua ve niyazları da ret olacaktır.⁵⁹ **لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ** *“onlara karşı büyüklük taslayanlara göğün kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçmedikçe onlar*

⁵⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s.37.

⁵⁵ A'raf, 7/40.

⁵⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.230.

⁵⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s.337.

⁵⁸ Fatır, 35/36.

⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s.38-39.

cennete giremezler.” Yani bu âyet-i kerimede Allah Teala, kıymet verdiği ve yüksek makamda olan şeyleri hep göklerde olduğunu bildirir. İnsanın hep yükseklerde olmasını murat etmektedir.

Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Yalan söylemek zaten, insanın öz benliğini çürüten bir şeydir. Kendini büyük hissederek kibirli olan kimseler de daima insanın alçalmasına sebep olan bir hastalıktır. İşte Allah Teala böylelerine gök kapılarının açılmayacağını beyan eder. Bu yüzden Allah Teala'nın âyetleri yalanlamanın her çeşidinden uzak durmak ve o âyetlere karşı kibirlenmenin her çeşidinden uzak durup, o âyetlerle içli dışlı güzel bir şekilde muamele edersek ve o asıl gayemiz güzel amellerimiz ile âyetlere yaklaşip hayatımız haline getirirsek, kibir ve yalandan uzak durup sevinç ve şukur halinde olursak, bizim için cennet kapıları açılır. Allah'ın merhameti ile rahmetleniriz ve gönüllerimiz sevinçle dolar.⁶⁰

Âyetin devamında: *“böylelerin deve iğne deliğinden geçinceye kadar, onlar cennete giremezler”*⁶¹ yani onların cennete girmesi bir hayaldir. Onların ruhları bile yüceliklere çıkamayacaktır. Burada Yüce Allah böylelerin cennete girmesi muhaldir demek istiyor. İlahi âyetleri yalanlayan ve onlara karşı kibirlenen kimseler, dünyada cennetin kokusunu duyamayacakları gibi ahirette de cennete girme ihtimalleri olmayacak.⁶² *“İşte mücrim kimselerin cezası budur.”* *“böylelerin deve iğne deliğinden geçinceye kadar, onlar cennete giremezler.”*⁶³

“Onlar için cehennemden bir döşek ve üstlerinde de örtüler vardır. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız” Cehennem, onlar için bir yatak olacak. Üstlerin de yine cehennemden örtüler olacak. Yani altları da ateş üstleri de ateş olacaktır.⁶⁴

Cehennemliklerin durumunu ve nasıl bir azapla karşılaştıkları anlatıldıktan sonra, hemen ardından cennetlikler ile ilgili âyetler gelir. Cennetin kazanılmasının zor olmadığını herkesin kendi imkânları ölçüsünde ve Allah'ın yardım ve himayesinden

⁶⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.2, s.35.

⁶¹ A'raf, 7/40.

⁶² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s.309.

⁶³ A'raf, 7/40.

⁶⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s. 337-338.

hamd etmelerine karşılık Allah tarafından kullarına verdiği ilâhî lütfüdür.⁶⁵ O halde insan çalışmalı ve fakat başarıyı Allah'tan bilmeli, yaptığı amellerinde mağrur olmadan daima Allah'ın hidâyetine sığınmalıdır. *“Amel etmek ise, cennete girmenin sebebidir, fakat Allah'ın yardımı ile.”*⁶⁶

O halde insanlar, isterse iman ve Salih amelden nasibini alırlar ve böylece cenneti de kazanabilirler. Yüce Allah başka bir âyetinde şöyle buyurmaktadır: *يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ* *الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ* “... Allah, size kolaylık diliyor. Zorluk dilemiyor...”⁶⁷ Başka bir âyette de: *لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ* “dinde zorlama yoktur...”⁶⁸ Burada Yüce Allah hiç kimseden gücü yetmeyecek bir şey istemeyiz buyuruyor. Kullarının yükümlü kıldığı şeylerin her biri onların yapabileceği amellerdir. *...إِنَّكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* “...İşte cennete yârân olacak olan bunlardır. Ve orada ebedi olarak kalacaklardır.”⁶⁹

Bu yüzden Yüce Allah bir sonraki âyette: insanı hasetlendiren bütün her şeyi göğsünden söküp alırsız buyuruyor. Bir taraftan insan içindeki bütün çirkinliklerden temizleniyor. Bir taraftan da cennetten akan ırmakları görünce Allah'a hamd-ü sena ederler. O yüzden insan her daim Allah'ı düşünerek çalışmalı ve başarıyı da Allah'tan bilmeli, ameline mağrur olmayıp her zaman ilahî hidâyete sığınmalıdır. Çünkü amel, cennete girmenin sebebidir. Ancak Allah'ın yardımı ile⁷⁰

Daha sonra cennet ehli ile cehennem ehli karşılaştıkları zaman, cennet ehli cehennem ehline: *“...Biz Rabbimizin bize vaat ettiğini gerçeği bulduk siz de Rabbinizin size sunduğunu hakikat olarak buldunuz mu?...”*⁷¹ diye seslenecekler. Bu konuda Razi'den nakledildiğine göre alimler şöyle demişler: cennet, göklerin en üstünde,

⁶⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s.42-43.

⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s.42.

⁶⁷ Bakara, 2/185.

⁶⁸ Bakara, 2/256.

⁶⁹ A'raf, 7/42.

⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s.43.

⁷¹ A'raf, 7/44.

cehennem ise yerlerin en altında olduğu halde, ve bu kadar uzaklığa rağmen böyle bir seslenme nasıl olabilir diye bir soru var?⁷²

Burada beyan edilen ses mesafesinin uzaklığı, sesi idrak etmeye mani değildir. Çünkü bu sesin, bir özelliği olduğunu ve tek başına uzaklığı işitmeye mani olmadığını söyleyen kimseler bulunmaktadır⁷³ Hani siz onları yalanlıyordunuz ya onlar evet hakikati bulduk diyecekler. Aralarından bir grup çıkıp: *أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ* “Allah’ın laneti zalimlerin üzerindedir”⁷⁴ diye seslenecek.

Burada Allah’ın laneti dört sıfatla tavsif edilen kimseler hakkında olacağına delalet vardır:

Birinci sıfat: “Allah’ın laneti kafirlerin üzerine olsun” cümlesi, bir grup âlimlere göre, “Burada geçen zalimlerden maksat, müşriklerdir.” Demişlerdir. Bunun delili de: “cennetliklerin, cehennemliklere, siz de Rabbinizin bildirdiğini gerçek buldunuz mu?” kısımdan, bu sözlerin ancak kafirlere uygun olduğunu söylemişlerdir.⁷⁵ Dolayısıyla bu grup âlimler, “Allah’ın laneti kafirlerin üzerine olsun” lafzın umûmî olduğunu idea ederek şöyle demişlerdir: “buradaki zalimlerden maksat, ister kâfir olsun, ister fâsık olsun, zalim olan herkestir.”⁷⁶ Demişler.

İkinci sıfat: bir başka grup âlimler de: âyetteki, *الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* “onlar, Allah’ın yolundan men edenlerdir.”⁷⁷ Buyruğudur. Bunun manasını şöyle ifade etmişler.

⁷² Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.69.

⁷³ Kâdı Abdülcebbar da bunu benimseyerek burada konuşulan seste bir özelliğin bulunduğunu ve bu sesin yalnız başına uzaklığın, duymaya mani olmadığını söyleyen kimseler bulunmaktadır. İkinci bir soru da şudur: bu nidâ, her cennetlikten her cehennemlik olana mı yoksa onların bir kısmından bir kısmına olacaktır?

Cevap: “Allah Teala’nın “cennetlikler, cehennemliklere nidâ ederler” ifadesi, umûmî bir ifadedir. Çoğul bir kelime mukabilinde çoğul bir kelime zikredildiğinde, bundan o çokluktaki fertler murad edilir. Dolayısıyla cennetliklerin her biri, dünyada iken tanıdıkları kafirlere nidâ ederler. Bkz. (Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14 s.70)

⁷⁴ A’raf, 7/44

⁷⁵ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.69.

⁷⁶ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.70.

⁷⁷ A’raf, 7/45.

“onlar insanları bazen zorlayarak veya cebren, bazen de hile ve oyunlarla, hak dini kabul etmekten engellemişlerdir”⁷⁸

Üçüncü sıfat: bir grup âlimler ise âyetteki *وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ* “Onlar ahireti de inkar ederler”⁷⁹ Cümlesidir. Allah Teala, münadinin bu laneti ancak bu üç sıfat ile muttasıf olan zalimlere yöneltmiş olduğunu bildirince, bu durum ancak o lanetin kâfirlerin başına gelebileceğini beyan etmişlerdir.⁸⁰

Bu zalimlerin nasıl birileri olduğu da bir sonraki âyette açıklanıyor. Bu zalimler, kendileri Allah’ın yoluna yaklaşmadıkları gibi başkalarını da Allah’ın yoluna yaklaşmaktan alıkoyuyorlardı. Bir takım hile ve oyunlar ile onları hak dinden alıkoymaya çalışıyorlardı.⁸¹ Birde o yolu eğri büğrü yapıp kendi kafalarına göre dini bozmak istiyorlardı. Dinin bazı hükümlerini görmezden gelerek bu bize ait değil onlar sadece indiği döneme aittir diyorlardı, hak dini yaşamalarına engel oluyorlardı ve ibadetleri değiştiriyorlardı. Birde ölümden sonra dirilme yok diyerek ahireti inkar ediyorlardı.⁸²

Cennet göklerin üzerinde; cehennem de yerin en aşağısında olduğuna göre, artık cennet ile cehennem arasında bir sur vardır. Peki cennet ile cehennem arasında bir sur olmasına niçin ihtiyaç duyulmuştur? Diye bir soru sorulduğunda:

Bu soruya Fahrettin er-Razi şöyle cevap vermiştir: A’raf, cennet ile cehennem arasında veya iki grup arasında bir perde demektir. *فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ* “nihâyet onların arasına kapalı bir sur çekilmiştir.”⁸³ Âyetinde de bahsedilen meşhur surdur. O yüzden “Bu ikisinin birbirinden uzaklığı, ikisi arasında bir surun, bir perdenin bulunmasında her hangi bir mani yoktur”⁸⁴

Taberî ise, A’raf üzerinde bulunan kişileri: günahları ve sevapları eşit olan kişiler olarak tarif etmiştir. Günahları eşit olduğu için cehenneme atılmamışlar. Fakat cennete

⁷⁸ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.71.

⁷⁹ A’raf, 7/45.

⁸⁰ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.71.

⁸¹ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.71.

⁸² Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.239.

⁸³ Hadîd, 57/13.

⁸⁴ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.14, s.72.

de girememişlerdir. Haklarında karar verilmesi için Allah Teala'nın emrinin bekleyen ve sonunda da cennete girecek olan kişilerdir. Bu hususta Taberi tefsirinde, Huzeyfetü'l-Yeman şöyle rivâyet etmiştir: "A'raf'ın üzerinde bulunanlar, iyilikleri sebebiyle cehennemden kurtulan, işledikleri günahlardan dolayı da cennete giremeyen kimselerdir."⁸⁵

Bu A'raf üzerinde bulunan ve bunların hem cennetliklere hem de cehennemliklere baktıkları zaman simalarından tanıyacak olan kişilerin kim oldukları hakkında müfessirlerin çokça farklı görüşleri olduğu için burada sadece birkaç tane rivâyeti beyan edeceğiz:

Huzeyfetü'l-Yaman, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas; A'raf üzerinde bulunan kişileri, sevapları ile günahları eşit olan kimseler olarak tarif etmişlerdir. Bunların sevapları ve günahları eşit oldukları için cehenneme de atılmamış fakat cennete de girememişler. Allah Teala haklarında bir emir verene kadar cennet ile cehennem arasında bulunan Sur'de bekleyecekler ve sonunda da cennete girecek olan kişilerdir.⁸⁶

Şurahbil b. Sa'd ve Abdurrahman'a göre ise A'raf'ta bulunacak olan kişiler, babaların izin almaksızın ve ona karşı çıkararak cihada gidip ölen kimselerdir. bu kimseler Allah yolunda öldürülmeleri cehenneme girmelerine engel olacak fakat babalarından izinsiz gittikleri için de cennete giremeyecekler⁸⁷

Ebu Miclez ise, A'raf'ta bulunacak olan kimselerin, insan değil melek olduğunu söyler. Bunlar, hem cennetlikleri hem de cehennemlikleri tanıyacaklar ve her iki tarafa da gerektiği gibi davranacaklardır.⁸⁸

A'rafta bulunacak olan kimseler hakkında Taberi'nin görüşü ise şöyledir: A'raf'ta bulunanların erkek oldukları zikredildiğinden, Ebu Miclez'in, bunların hakkında melek olduğunu söylemesinde bir mana yoktur. Doğru olan görüş, bunların, "*insanlar arasında, haklarında en son hüküm verilecek olan, sonunda da cennete girecek olan kişilerdir.*"

⁸⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.4, s.253.

⁸⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.248.

⁸⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.249.

⁸⁸ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.5, s.249.

diyene görüştür. Âyetteki وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلًّا بِسِيمَاهُمْ "...A'raf üzerinde de her iki taraftakileri yüzlerinden tanıyan kişiler vardır..."⁸⁹ ifadesini de cennetlikleri yüzlerinin beyazlığından, cehennemdekileri de yüzlerinin siyahlığı ve gözlerinin maviliğinden tanıyacaklardır. Diye beyan etmiştir⁹⁰

Bu tepede insanları simalarından tanıyacak olan bir takım insanlar olacaktır. Yani "A'raf üzerinde" ifadesi, "cennetlikler ile cehennemlikleri bilme hususunda, o cennetlikler ile cehennemliklerden her birini yüzlerinden tanıyan kimseler vardır" manasına gelmektedir.⁹¹ Çünkü orada kimin cennetlik, kimin cehennemlik olduğunu tanıyacak olan kişiler vardır. Kimisi sevinçten çığlık atacak ve son arzularına ulaşım mutlu olacaklar, kimisinin de korkudan yüzleri simsiyah olacak ve bunlar dünyadaki işledikleri amellerinden dolayı çok pişman olacaklar.⁹² Nitekim Allah Teala bir başka âyetinde şöyle buyurur:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

تَكْفُرُونَ "O bir takım yüzlerin ağaracağı ve bir takım yüzlerin de kararacağı gün, işte o zaman yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek: "Ya! İmanınızdan sonra inkar ettiniz ha? O halde yaptığınız nankörlüğün cezası olarak tadın azabı!"⁹³

O gün amel defterini sağ tarafından alanlar sevinçli olacak ve yüzlerinde parlaklık olacak, amel defterleri sol tarafından verilenler de içinde büyük bir acı çökmüş perişan halde cehennemlik olan ortama şahitlik eden kimselerdir. Nitekim bu husus, daha detaylı bir şekilde A'raf sûresinin ilk sayfasında bahsedilmektedir.

وَالْوِزْنَ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (8) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا

أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

⁸⁹ A'raf, 7/46.

⁹⁰ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.4, s.54.

⁹¹ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.13-14, s.73.

⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s.42.

⁹³ Âl-i İmran, 3/106.

“O gün tartı haktır. Artık kimin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”, “kimin de terazileri hafif gelirse, bunlar da işte âyetlerimize haksızlık etmeleri sebebiyle kendilerine yazık edenlerdir.”⁹⁴

Âyetin devamında, A’raf ehli gözlerini cehennemliklere doğru çevirdikleri zaman şöyle dua ederler: رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Rabbimiz, sen bizi zalim kavimle beraber kılma.”⁹⁵ Onlar bu haldeyken Allah Teala onlara buyurur ki: ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ “gidin cennete girin artık ben sizi affettim.”⁹⁶

A’raf ehli hakkında Hasan el-Basrî’ye sorulduğunda, şöyle demiştir: “Bunlar, Allah’ın kendilerine cennetlikleri ve cehennemlikleri tanıttığı ve böylece onları birbirinden ayırabilen kimselerdir. Vallahi bilemiyorum belki de onlardan bazıları bizimle beraberdir.”⁹⁷

Kurtubi’nin A’raf hakkındaki görüşü ise şöyledir: âyette zikredilen A’raftakilerin melekler ve yahut Peygamberler olduğunu belirtmektedir. Onların söylediklerini, Yüce Allah’tan aldıkları bir haber olduğunu bildirmektedir. Fakat A’raftakileri melekler veya Peygamberler olmadığını günahkâr kimseler olduğunu iddea edenlerin görüşüne göre, A’raf’takilerin cehennemliklere söyleyeceği, مَا أَعْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ, “...Topluluğunuz ve büyüklük tasladığınız size fayda vermeyecek.”⁹⁸ Sözler ile sona erecek. Buna karşılık olarak, لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ “...kendilerini Allah’ın rahmetine erdirmeyeceğine...”⁹⁹ âyette ise, Allah Teala’nın dünya hayatında söyledikleri sözler dolayısıyla cehennemlikleri azarlamak maksadıyla söyleyeceği sözler olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁴ A’raf 7/7-8.

⁹⁵ Araf, 7/47.

⁹⁶ Araf, 7/49.

⁹⁷ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.73; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.4, s.43.

⁹⁸ Araf, 7/48.

⁹⁹ Araf, 7/49.

¹⁰⁰ Kurtubi, *Ahkami’l-Kur’an*, c.7, s.214.

Kurtubi, Allah Teala'nın: *وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ* "...cehennemlikler, cennetliklere: biraz su veya Allah'ın verdiği ihsan ettiği rızıktan aktarın diye seslenirler..."¹⁰¹ Buyruğunu üç başlık halinde sunmuştur.¹⁰²

1. Cehennemliklerin kabul edilmeyecek olan talepleri:

Cehenneme gidenler de, A'raf'takilerin cennete girdiğini gördükten sonra, cennete girmeyi ümit ederek Rabbimize şöyle yalvaracaklar: cennette bizim de akrabamız var, onlarla konuşmamıza ve onlarla görüşmemize izin ver diyecekler. Fakat cennete girenler ise bunların yüzlerindeki alametlerinden dolayı kim olduklarını tanıyamayacaklar ve onlardan uzak durmaya çalışacaklar.¹⁰³

2. İhtiyaç Sahiplerine Su Vermenin Faziletleri:

Yukarıda zikrettiğimiz âyetten, başkasına su vermenin en faziletli amel olduğunu anlıyoruz. İbn Abbas'a hangi sadaka daha faziletlidir diye sorulduğunda: su diye cevap vermiştir. Kıyamet gününde cehenneme giren insanların sizden yardım istedikleri zaman: cehennem ehli de: *أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ* "...bize biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği rızıktan akıtın..."¹⁰⁴ diyeceklerini bilmiyor musunuz? demiştir.¹⁰⁵

3. Mülkiyet Altına Alınmış Su:

Bu su cennete girenler içindir. Bunu bir tek cennetlikler hak etmiştir ve istemediği kimselere bu sudan vermeyebilirler. Delil olarak bu âyet-i kerimeyi göstermişler. *قَالُوا إِنَّ*

¹⁰¹ A'raf, 7/50..

¹⁰² Kurtubi, *Ahkami'l-Kur'an*, c.7, s.215.

¹⁰³ Kurtubi, *Ahkami'l-Kur'an*, c.7, s.216.

¹⁰⁴ A'raf, 7/50.

¹⁰⁵ Kurtubi, *Ahkami'l-Kur'an*, c.7, s.215.

“...Doğrusu Allah bunları kafirlere haram kılmıştır.”¹⁰⁶ Âyetin bu kısmını sizin bunlarda hiç bir şekilde hakkınız yoktur. diye anlamıştır.¹⁰⁷

Ve yine “A’raf Ehli” simalarından tanıdıklarına şöyle sesleniyorlar: “...sizin topluluğunuz ve kibirlendiğiniz, hiç bir şey size fayda vermedi” diyecekler. Hani siz kendinizi güçlü ve kalabalık sanıyordunuz ya işte onların hiç biri size fayda vermeyecek. Evlatlarınızla ve dünyada biriktirdiğiniz mallarınız ile övünüyordunuz ya bunların hiç biri size fayda vermeyecek.¹⁰⁸ Hani siz “...Allah’ın rahmetine kavuşturmayacak...” dedikleriniz ve Allah bunlara mı rahmet edecek diye alay ettikleriniz var ya, işte onlar bunlardır. (cennete girecek olanlardır) ve onlara: اَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ “...Hadi siz cennete girin, sizin için hiç korku yoktur. Mahzun da olmayacaksınız...”¹⁰⁹ Denilecek.

Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdikten sonra, cehennem ehli şöyle seslenecekler: “...bize biraz su veya Allah’ın size verdiği rızıklardan verin...” diye yalvaracaklar. Cennet ehli de: “...Allah bunların ikisini de size haram kıldı” diyecekler. Allah Teala kafirler için âyette bahsedilen su ve yemeği haram kılmıştır. Zira onlar, dünyada iken dinleri ile alay etmiş, onlar ile oyun oynamış ve onları dinlerine davet ettikleri zaman da onları eğlenceye alan kimselerdir. Onlar nasıl ki kıyamet günü ile karşılaşacaklarını unuttular ve biz anlattıklarımızda âyetlerimizi inkar ettiyseler, bizde bugün onların durumuna hiç acıymıyoruz ve onlara karşı merhametli davranmıyoruz ve onları susuz ve aç bırakıyoruz diyecekler.¹¹⁰

Müfessirlerin çoğu, âyette geçen “unutmak” fiilini, “terk etme” anlamına geldiğini beyan etmişler.¹¹¹ Buna göre âyetin manası, “onların, bugün bana kavuşmak için amel-i salihî terk etmeleri gibi, biz de onları kendi azapları içinde terk ediyoruz...”¹¹² şeklindedir

¹⁰⁶ A’raf, 7/50.

¹⁰⁷ Kurtubi, *Ahkami’l-Kur’an*, c.7, s.216.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, c.5, s.253.

¹⁰⁹ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.75.

¹¹⁰ Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, c.5, s.253.

¹¹¹ Hasan Basrî, Mücahid ve Süddî, bu görüştedirler. Bkz. Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.74.

¹¹² Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.14, s.75.

Netice olarak buradan şunu anlamamız mümkündür. Tıpkı şu âyet-i kerimede, *وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا* “kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür...”¹¹³ Olduğu gibi, onların unutmalarının cezasını da, “*unutmak*” olarak beyan etmişlerdir. O halde yukarıda bahsettiğimiz “*unutmak*”tan maksat, Allah Teala onların dualarını kabul etmemesi ve onlara merhamet etmemesi anlamına gelmektedir. Yani biz onlara unutan bir kimsenin muamelesi gibi muamelede bulunuruz. Nasıl ki onlar, âyetlerimizden yüz çevirmişse, biz de onlara bugün acımayız. Ve onları cehennem içinde terk ediyoruz.¹¹⁴

1.7. Kur'an'da A'raf İle İlgili Kullanılan Diğer Kelimeler

Yukarıda A'raf kelimesi ve A'raf sûresi ile ilgili geniş bilgi verdikten sonra, Kur'an'da A'raf ilgili kullanılan bazı kelimelerden kısaca bahsedeceğiz.

Kur'an-ı Kerim'de A'raf ile ilişkili başka kelimeler de bulunmaktadır. Bu kelimeler tamamıyla A'raf kelimesinin aynısı olmasa da bazı anlam benzerliklerinden dolayı konumuz açısından farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Âlimler kur'an-ı Kerimde A'raf ile ilişkili bir takım kelimelerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Fakat söz konusu kelimeler arasında çoğunluk “*Sur*”u ve “*Hicab*”ı ittifakla A'raf ile ilişkili olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte bu kelimeleri âlimlerce farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

1.8.Sur

“*Sur*” kelimesinin lugât anlamı: şehrin hisarı anlamına gelmektedir.¹¹⁵ İhtilaf olmakla beraber âlimlerin çoğu bu kelimeyi “*A'raf*” anlamında cennet ile cehennem arasında bir set olduğunu beyan etmişlerdir.¹¹⁶ Elmalılı sur'un mutlak bir ayrılık

¹¹³ Şûra, 42/40.

¹¹⁴ Razî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c.14, s.75.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c.4, s.386.

¹¹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, c.7, s.426.

olduğunu, yani cennete gidecek olanlar ile münafıklar arasında bir sed olduğunu söylemiştir.¹¹⁷

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا
فَضْرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ

“O gün, münafık erkeklerle, münafık kadınlar; iman edenlere “bize de bakın, aydınlığınızdan istifade edelim” diyecekler. Denilecek ki: arkanıza dönün, bir ışık araştırın!” derken aralarına kapısı olan bir sûr çekilecek; içinde rahmet dışında ise o yönde azap bulunmaktadır.”¹¹⁸

Hadid sûresinin yukarıda verilen âyetinde bahsedilen “sur” kelimesinin ne olduğu hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Kimi âlimler; sûr kelimesini, bir şehrin etrafını çepce çeviren bir hisar olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla bu hisarın münafıklar ile müminler arasında bir engel veya mania olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹⁹ Ve bu sur’un kıyamet gününde münafıkların müminlerden herhangi bir talepte bulunmalarına engel olacağını söylerken, kimi âlimler de cennet ile cehennem arasında bir duvar olduğunu söylemişlerdir. Mesela Mücahit “Sûr” kelimesini, A’raf’ın perdesi ve engeli olduğunu söylemiştir.¹²⁰

Ayrıca bu “Sur” un cennet ile cehennem arasında bir duvar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öyle ki bu “Sûr” un لُهُ بَابٌ “bir kapısı vardır”, bu kapının فِيهِ الرَّحْمَةُ “içinde rahmet”, yani burada zikredilen rahmetten cennet kast edilmektedir. Cennetin içinde de müminler bulunurlar ve bu kapıdan sadece mümin olan girerler.¹²¹ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ “dışında ise o yönde azap bulunmaktadır.” “Sûr” un dışında ise kâfirler için azap vardır. Kâfirler hep bu azabın içinde olacaklar. Ve bu “Sûr” onların cennete girmelerine engel olacak. Dolayısıyla onlar “Sûr” un kapısından geçemeyecekler.¹²²

¹¹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, c.7, s.426.

¹¹⁸ Hadid, 57/13.

¹¹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, c.7, s.426.

¹²⁰ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c.17, s.246.

¹²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, c.7, s.426.

¹²² Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.30, s.307-308.

Taberî Tefsirine baktığımızda, âyette geçen “Sûr”dan maksat, Kudüs’ün doğusunda bulunan “Sûr”dur. Bunun iç tarafında “Beytül Makdis” dış tarafında ise, “cehennem deresi” diye adlandırılan vadi bulunmaktadır.¹²³

Seyyid Kutub, “Sur” kelimesini, münafıklar ile müminlerin arasında bir duvar olduğunu söyler. Seyyid Kutub bu duvarın münafıklar ile müminlerin birbirlerini görmelerini engelleyeceğini fakat işitmelerini engellemeyeceği belirtmiştir. Çünkü münafıklar, müminlere: “biz dünyada iken sizler ile beraber değil miydik? Aynı topraklar üzerinde yaşamıyor muyduk? Üstelik burada sizler ile beraber aynı meydana yeniden diriltilmedik mi”?¹²⁴ diye yalvaracaklar. Müminler de: evet, durum aynen sizin söylediğiniz gibi, fakat siz kendinizi fitneye kaptırarak yoldan çıktınız. İkiyüzlü olup karlı çıkacağınızı sandınız. Üstelik olarak da müminlerin bir belaya uğramalarını düşünerek Müminleri de kendiniz gibi yanlış yola sürüklemek için elinizden geleni yaptınız diyecekler. Din hususunda da sizleri şüpheyi düşürecek şeyleri tercih edip, sizleri asıl mutlu kılacak olan ödülü almaya niyet etmediniz. Şeytanın yolundan yürüdünüz ve kendi hayallerinizle gittiğiniz yola inatla devam ederek sizleri kurtaracağını düşündünüz. Fakat bütün bu düşündükleriniz sizleri aldattı, inatla devam ettiğiniz amellerin hepsi boşa gitti ve sonunda da Allah’ın emri geldi her şey sona erdi. Mü’minler, münafıklara böyle karşılık verecekler. Dolayısıyla bu “Sur”dan ancak iman edenler girebileceklerdir.¹²⁵

Âyet-i kerimedeki müminler ile münafıkların arasında olan diyalog, yani birbirleri ile konuştukları zaman, geniş zaman kipiyle konuşacaklar. O yüzden bu diyalogun ileride olacak bir durum olmadığını ve hal-i hazırda gözümüzün önünde gerçekleşeceği bir hâdise olduğu bildirilmektedir.¹²⁶ Müminler ile münafıklar arasında gerçekleşecek olan bu durumu, yani kafir ve münafıkları Sûr’un dışındaki cehenneme gitmekten korktuklarını ve azap içinde kıvranarak kendilerinden (cennete girecek olanlar) feryâd-u figan ederek imdat isteyecek olan münafıkları, Sûrun içinde ise cennetlikler cennet bahçelerinde sevk-ü sefa süren müminleri göreğiz.¹²⁷

¹²³ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, c.13, s.293.

¹²⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilâl'il-Kur'an*, c.7, s.164.

¹²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s.426.

¹²⁶ Seyyid Kutub, *Fi Zilâl'il-Kur'an*, c.7, s.164.

¹²⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilâl'il-Kur'an*, c.7, s.164.

Kur'an-ı Kerim, bu durumu mucizevi bir üslup ile gözümüzün önüne sermektedir ki insanlar ahirete meydedip kendilerini cehennem azabından korusun ve cennete götürecek güzel işlere yönelsinler. Zaten Kur'an-ı Kerim'in asıl amacı da insanları bu eğilimden koruyup uyandırmaktır.¹²⁸

Sonra mü'minler, muhatap oldukları münafıkların işledikleri günahlarını hatırlatarak onlara tebliğ etmeye devam ederler. *"bugün ne sizden, ne de kafirlerden kurtulmanız için hiçbir fikir kabul edilmeyecektir. Yeriniz cehennemdir, dostunuz da odur. O, ne kötü bir yerdir."*¹²⁹ Münafıklar ile olan bu diyalog müminler ile olabileceği gibi, belki Allah Teala'nın sözleri olma ihtimali de vardır. Veya doğrudan doğruya Allah Teala'nın seslenişi de olabilir.¹³⁰

Mevdudi ise *"Sûr"* kapısından müminler, önlerinde nurla¹³¹ cennete giderlerken, arkalarından münafıklar karanlıklar içerisinde yürüyerek müminlere: *"biz dünya hayatında iken sizinle beraber idik. Şimdi de bize doğru dönün ki sizin aydınlıklarınızdan bize de gelsin"* diyecekler. Müminler de onların sözlerini umursamayarak cennete girecek ve cennete girdikten sonra *"sûr"* kapıları kapanacak. Kapının bir tarafında refah ve nimet içinde cennet ehli dururken, diğer tarafında da münafıklar cehennem azabı içinde olacaklar. Onun kapısı da öyle bir kapıdır ki öbür tarafına geçemeyeceklerdir.¹³²

Elmalılı tefsirine baktığımızda *"Sûr"* kelimesini, bir şehrin etrafına dış etkenlerden korumak için şehrin etrafını saran/koruyan hisarlar manasına geldiğini söylediğini görürüz. Münafıklar ile müminler bir araya geldiklerinde münafıklar, müminlerden nur talep edecekler. Fakat müminler bu talebe olumsuz yanıt verecekler.¹³³

¹²⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.9, s.267.

¹²⁹ Seyit Kutup, *Fi Zilâl'il-Kur'an*, c.11, s.238-239.

¹³⁰ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.9, s.267.

¹³¹ Bu nur o kadar kuvvetli olacak ki, bazılarının nurları Medine'den Aden'e kadar, bazılarının da Medine'den Sana'ya kadar gözükecektir. Bazılarının ise daha az olacaktır. Hatta bazı müminlerin nuru sadece ayaklarının dibini aydınlatacaktır. Kısacası dünyadaki kişilerin iyilikleri ne kadar ise ahiret gününde de ona göre nurları derecelendirilecektir. Yani Yüce Allah kıyamet gününde iman edenlere işleri amellerine göre nurlandırılacaklar ve verilen ışıklarının sayesinde sırat köprüsü üzerinden yürüyecekler. Münafıklara gelince, aynı şekilde onlara da işledikleri amellerine göre nur verilecektir. bkz. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c.17, s.245-246.

¹³² Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, c.6, s.126,127.

¹³³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s.426.

Elmalılı'ya göre “*Sûr*”un çok kapısı değil de sadece bir tane kapısı vardır. O kapı da iman kapısıdır. Ondan sadece mü'min olanlar girebilecekler. Kapının yani *Sûr*'un içinde rahmet, tarifini ve tasvirini edemeyeceğimiz kadar sevap ve nimet bulunmaktadır. *Sûr*'un dışında ise, azap yani azap onlara “*Sûr*” tarafından verilecektir. Dolayısıyla bu “*Sur*”un A'raf manasında olan bir set olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

1.9. Hicâb

“*Hicâb*” kelimesinin sözlük manası “*hacb*” kökünden türemiş olup engel olmak, örtmek, ve gizlemek anlamlarına gelmektedir.¹³⁵ İsim olarak, perde, iki nesne arasında bir engel ve örtü anlamlarında kullanılmıştır. Terim manası ise: hakka ve hakikate ulaşmaya, ahiret hayatında Allah'ı görmeye engel olan ve cennete girecek olanlar ile cehenneme girecekler olanlar arasında bir perde anlamına gelir.¹³⁶

İbn Manzur'a göre hicab kelimesi, dağların en şerefliisidir. Başka bir grup da: şiddetli sıcak bölgenin ismi olarak belirtmişlerdir.¹³⁷

Bir şeyin ulaşılmasına mani olmak engel olmak anlamına gelen “*Hicab*” kelimesi, kur'an- Kerim'de 7 yerde zikredilmektedir. Hicâb kelimesinin, A'raf suresinde zikri geçen şu âyette: *وَيَبْنِيهِمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ* “Artık iki taraf arasında bir hicab ve a'raf üzerinde her birini simaları ile tanıyan bir takım insanlar bulunmaktadır...”¹³⁸ kast edilen görmeyi engelleyen bir hicab değildir. Bu âyette asıl kast edilen, cennetliklerin tattığı lezzetin cehennemliklere, cehennemliklerin çektiği eziyetin de cennetliklere ulaşmasını engelleyecek bir Hicâb'tır. Yani cennette olanların tattığı lezzetleri cehennemde olanlar tadamayacak, cehennemde olanların çektiği eziyeti de cennette olanlar çekmeyecek.¹³⁹ Bu nedenle yukarıdaki âyette bahsettiğimiz “*Hicab*” kelimesi, Hadid suresinde zikri

¹³⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s.426.

¹³⁵ Firuzâbâdî, *kamûsi'l-Muhît Tercümesi*, c.1, s.339

¹³⁶ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, c.5, s.247.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c.1, s.299.

¹³⁸ A'raf, 7/46.

¹³⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c.17, s.245-246.

geçen şu söze benzer. *فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ* "...derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. İçinde rahmet dışında ise o yönde azap bulunmaktadır."¹⁴⁰

Süleyman Ateş'in tefsirine baktığımızda da; *وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ* "iki taraf arasında bir *Hicâb*" bu âyet-i kerimede zikredilen hicâb kelimesinin, A'raf kelimesinden pek farklı anlamı olmadığını görürüz. Cennete gidecek olan ile cehenneme gidecek olanlar arasında bir Hicab vardır. Âyet-i kerimede zikrettiğimiz hicab kelimesi engel, perde ve cennet ile cehennemi ayıran A'raf anlamlarına gelen yüksek bir sur'dur. Cennet ile cehennem arasındaki bu surun üstünde bir takım insanlar bulunacaktır. Bunlar cennet ehlini de cehennem ehlini de yüzlerindeki işaretlerden yani yaptığı amellerinden ve vücutlarında yansıyan ışık veya karanlıklarından tanıyacaklar.¹⁴¹

Hicâb kelimesinin zikri geçen başka bir âyet-i kerimede Allah Teala şöyle buyurmaktadır: *وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ* "bununla beraber hiçbir insan için, Allah'ın onunla konuşması mümkün değildir. Ancak vahiy ile veya bir *hicap* arkasından ya da bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyettirmesi müstesna"¹⁴² bu âyette de Allah Teala'nın hitap ettiği, konuştuğu veya vahyi ulaştırdığı kimseler ile aralarında hicab/engel olacağını ve kendisini göremeyecekleri bir yerden irtibata geçeceğini belirtmektedir.¹⁴³

Hicab kelimesi Ahzâb sûresinde de şöyle geçmektedir: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَاطِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا*

¹⁴⁰ Hadid, 57/13.

¹⁴¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s.342.

¹⁴² Şura, 42/51.

¹⁴³ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, c.13, s.58-59.

إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ... Peygamber efendimizin eşlerinden bir şey istediğiniz zaman onu perde arkasından isteyin... ”¹⁴⁴ Bu âyet-i kerime, Peygamberimiz (s.a.v)’in eşlerine perde arkasından soru sorulması gerektiğini ve aralarında bir mesafe olması gerektiğini bize beyan etmektedir. Bu da Allah Teala’nın bu konuda izin vermiş olduğuna dair bir delildir.¹⁴⁵ Fakat Peygamberimiz (s.a.v)’in evine girerken izinsiz girilmeyeceğini ve eşleri ile ilgili bazı şer’î hükümler, saygılı, ve edepli olmayı, ayrıca Peygamberimiz (s.a.v)’in eşlerinden her hangi bir şey istendiği zaman normal bir insanın eşi gibi istenmemesi, aralarında bir mesafe/hicab olması gerektiği anlatılmaktadır.¹⁴⁶

Elmalılı da bu konuda şöyle der: Peygamberimiz (s.a.v)’in evine izinli girdiğiniz takdirde de, her hangi bir şey istediğiniz zaman veya bir konu hakkında soru soracağınız zaman حِجَابٍ فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ artık onlara bir Hicâb yani sizi görülmenizden men edecek şekilde perde arkasından sorun. Bundan böyle bu sizin üzerinize farz kılınmıştır.¹⁴⁷

Fussilet suresinde geçen “Hicab” kelimesi, kafirlerin Hz. Muhammed (s.a.v)’e *“Ve söyle ve söyle ve söyle”* وَقَالُوا فَلَوْنَا فِي أَكْتِهِ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ demektedirler. *“kalplerimiz senin bizi çağırdığın şeye karşı ölümler içinde, kulaklarımızda da bir ağırlık var ve bizimle senin aranda perde/hiâb çekilmiştir. Haydi yap artık yapacağını, çünkü bizde yapıyoruz.”*¹⁴⁸ hitaben söyledikleri diyalogda zikredilmektedir.

Kur’an-i Kerim’den yüz çeviren kafirler, Peygamberimiz (s.a.v) Allah’ın birliğini ve Kur’an Kerim’deki emir ve yasakları tasdik ettirmeye davet ettiği zaman onlar Peygamberimize şöyle dediler: Ey Muhammed, senin bizi davet ettiğin inancına ve emir ve yasaklarına inanmaya karşı kalplerimiz kapalıdır. Sen kendi dininin gerektiğini yap, biz de kendi inancımıza göre yaşayacağız. Sen her ne kadar bize karşı elinden geleni yapsan da biz yine senin başarısız olman için elimizden geleni yapacağız. Sen istediğin kadar bizi doğru yola davet etsen de biz ona rağmen kendi yolumuzda inatla devam

¹⁴⁴ Ahzâb, 33/53.

¹⁴⁵ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, c.14, s.28.

¹⁴⁶ Mevdudi, *Tefhimü’l-Kur’an*, c.4, s.398.

¹⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.6, s.332.

¹⁴⁸ Fussilet, 41/5.

ederiz. Bu bizim için din ayrımlığıdır. Bu sebeple bir araya gelip beraber olamayız. Sen bizi kendi dinine davet etmeyi bırak. Zira biz bu davetini kabul etmeyeceğiz.¹⁴⁹

Fakat bu olaydan birkaç gün sonra aralarından yetmiş kişi Peygamberimiz (s.a.v)’e gelip “*Ya Muhammed bize İslam’ı anlat*” dediler. Peygamberimiz de İslam’ı anlatınca Müslüman oldular.¹⁵⁰

Âyette geçen “*hicâb*” kelimesini Seyyid Kutup da şöyle anlamıştır: Hz. Muhammed (s.a.v)’e karşı gelen Kafirlerin kalpleri örtüler içindedir. Peygamber Efendimizin sözleri onlara ulaşmaz, kulaklarında bir ağırlık, davetini işitemeyecek hale gelmişlerdir. Aralarında perde olduğunu söylediler. O yüzden sen bizi kendi halimize bırak, ne yapıyorsan kendin için yap, bizde kendi yapacaklarımızı kendimiz için yapacağız dediler. Biz senin söylediklerine de yaptıklarına da inanmayız. Uyarını da tehdidini de dikkate almayız diye aralarında geçilmez bir engel olduğunu söylediler.¹⁵¹

Sâd sûresinde geçen şu âyetteki بِالْحِجَابِ حَتَّى تَوَارَتْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي

“*Demişti ki: “Ben mal sevgisini Rabbimi anmak için istedim.” Nihâyet -atlar- ahırlara çekilip gizlendi.*”¹⁵² Taberi bu âyetin tefsirini şöyle ele almıştır: Süleyman’a (a.s) yüce Allah’ın ona at sevgisi verdiğini ve bu sevginin de onu Allah’ı ibadet etmesine mani olduğunu ve güneş batıp gözden kaybolana kadar farkına varamadığını belirtmiştir. (atları ile meşgul olurken ikinci namazını geçirmiştir.)¹⁵³ Bu durum Hz. Süleyman’ı (a.s) çok üzmüş ve bu sebeple atlarının hepsini Allah rızası için salıvermiştir.¹⁵⁴

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

okuduğun zaman, biz seninle ahirete inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz.”¹⁵⁵ Bu âyette Allah Teala Peygamberimiz (s.a.v)’e hitaben “*Ey Muhammed, Sen*

¹⁴⁹ Taberî, *Camii’l-Beyân*, c.12, s.115.

¹⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.6, s.544.

¹⁵¹ Seyyid Kutup, *Fi Zilâli’l-Kur’an*, c.7, 106.

¹⁵² Sâd, 38/32.

¹⁵³ Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, c.12, s.184.

¹⁵⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.6, s.369-370.

¹⁵⁵ İsrâ, 17/35.

Allah'a ortak koşan müşriklere, Onların iddialarını çürüten Kur'an okuduğun zaman biz, seninle onların arasına, sizleri birbirinizden ayıran bir perde çekeriz." buyurmaktadır.¹⁵⁶

Âyet-i kerimede zikredilen "*Hicâb*" kelimesi de Peygamberimiz (s.a.v) ile iman etmeyen kafirlerin arasındaki perdedir. Peygamberimiz (s.a.v) Kur'an okuduğu zaman âhirete inanmayanlar, işitmezler, Kur'an-i Kerim'i anlamazlar. Kulaklarına ağırlık girer ve duymaz hale gelirler. Çünkü aralarına gizli bir perde girer.¹⁵⁷ Bu sebeple kafirlerin duyu organlarının sağlam olmasına ve Peygamberimiz (s.a.v)'in aralarında mevcut olmasına rağmen Allah Teala onları görmez hale getirmiştir. Ve Allah Teala bu perdenin ancak Peygamberimiz ile kafirler arasında gizli bir perde olduğunu haber vermektedir.¹⁵⁸

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ
*"Hayır hayır: o gün yalanlayanların önüne, Rablerine karşı bir perde çekilecektir."*¹⁵⁹ Bu âyette de kast edilen şudur: Onlar (kafirler) kıyamet gününde kendilerini Rablerine yakın olduklarını Allah Teala kendilerini affedeceğini iddia ederler. Âhiret günü Allah Teala kendilerini affedeceğini ve cennete gireceklerini söylerler. Halbuki durum öyle değildir. Aksine onlar ile Rableri arasında perde çekilmiş olacaktır.¹⁶⁰

Söz konusu âyet-i kerime iki şekilde izah edilmiştir. Katade'ye göre bu âyetten maksat şudur: kıyamet gününü yalanlayanlar, ceza günü Rablerinin ikramından mahrum olacaklarını beyan etmiştir. Onlar, Allah'ın âhirette mü'min kulları için hazırladığı nimetlerden istifade edemeyeceklerini bildirmiştir.¹⁶¹

Hasan-ı Basri'ye göre ise bu âyetten maksat: Kâfirlerin kıyamet gününde Allah Teala'yı göremeyeceklerini beyan etmiştir. İmam Şafi de aynı şekilde izah edip bunun zıt anlamını alarak kıyamet gününde müminlerin Rablerini görebileceklerini ve kafirlerin ise göremeyeceklerini söylemiştir. Dolayısıyla kıyamet günü, kafirler ile Alla Teala arasında engel/perde olacaktır¹⁶²

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.9, s.118.

¹⁵⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.5, s.222.

¹⁵⁸ Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c.20, s.177.

¹⁵⁹ Mutaffifin, 83/15.

¹⁶⁰ Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c.31, s.78.

¹⁶¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyan* c.15, s.125.

¹⁶² Taberî, *Câmiü'l-Beyan* c.15, s.125.

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerdeki “*Hicab*” kelimesi, hakka ve hakikate ulaşmaya mani, ahiret hayatında kafirlerin, Allah Teala’yı görmelerine engel olan ve cennet ile cehennem arasında bir perde anlamına gelmektedir. “*Hicab*” kelimesi, A’raf kelimesinin tamamen aynısı olmasa da zikrettiğimiz âyetlerde bazı anlam benzerliklerinden dolayı konumuza farklı bir bakış açısı getirmiştir.

II. BÖLÜM

KUR'AN'DA ÖLÜM SONRASI BAZI SÜREÇLER VE BU SÜREÇTE MEYDANA GELEN OLAYLAR

2. KUR'AN'DA ÖLÜM SONRASI BAZI SÜREÇLER VE BU SÜREÇTE MEYDANA GELEN OLAYLAR

Asıl konumuz olan A'raf konusuna girmeden önce, Kur'an-ı Kerim ve hadislerin ışığında ölüp sonrası bazı süreçlere değinmek istiyoruz. İlk başta her nefsin kesinlikle kaçıp kurtulamayacağı ölüm, dünyadaki yaşadığımız hayata nazaran daha uzun süreli yaşayacağımız kabir azabı ve kıyametin kopmasıyla birlikte hesaba çekilen insanların amellerine göre mükâfatlandırılacağı veya cezalandırılacağı bir süreci konu edineceğiz. İnsanların amellerine göre cennet veya cehenneme gittikleri bu ortamda herhangi bir şekilde ne cennete ne cehenneme gitmesi söz konusu olmayan bir grup insan da bulunacaktır. Kendilerine A'ra ehli denilen bu insanların durumları da esas ilgi alanımızı oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de dehşet verici bir şekilde anlatılmakta olan bu süreçlerden bahsetmek istiyoruz.

2. 1. Ölüm

Ölüm; insanların, hayvanların bitkilerin veya herhangi bir canlının net ve kesin bir şekilde sona ermesine denir. İster kâfir olsun ister Müslüman, ister genç olsun ister yaşlı, ister çocuk olsun ister ölümlle karşılaşmak istemeyen biri olsun herkesin başına gelecek olan bir gerçektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de Allah Teala zikredeceğimiz âyet-i kerimede her insanın mutlaka ölümü tadacağını buyurmaktadır: **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُوكُمْ** *“Her canlı ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Sonunda hepiniz bize döneceksiniz.”*¹⁶³ Aynı şekilde *“Her canlı ölümü tadacaktır.”* Âl-i İmran sûresinin (3/114) âyetinde de zikredilmektedir.

İnsanlar dünyadaki işledikleri iyiliklerinin veya kötülüklerinin karşılığını kimi zaman dünyada iken alamayabiliyorlar. Bu sebeple böyle durumlarda Allah Teala bunların karşılığını âhirette verecektir. Mesela şehit olarak dünyadan göç edenler, dünyada iken Allah'a iman etmiş fakat işledikleri amellerinin eksik olmalarından dolayı Allah

¹⁶³ Enbiya, 21/35.

tarafından haklarında hüküm verilecek olanların, zina mahsulü olarak dünyaya gelmiş çocukların ve müşrik kişilerin çocukları ve çocukluğunda masum olarak vefat edenlerin mükafatlarını bu dünyada almaları imkansızdır.¹⁶⁴ Bu sebeple böyle durumlarda olanların asıl mükafatlarının veya cezalarının karşılığı âhiret hayatında eksiksiz bir şekilde ödenecek ve sonsuz mutluluk veya bedbahtlık orada olacaktır. Bu dünya aldatıcı ve geçici şeylerden ibarettir. Asıl kurtuluşa ereceğimiz gün ise âhirette cehennem azabından kurtularak cennete girmektir ve oradaki nimetlere erişerek mutlu bir hayat yaşamaktır.¹⁶⁵ Peygamber Efendimiz (s.a.v) de âhiret hayatının daha hayırlı olduğunu bildirerek bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: *“مَوْضِعُ سَوِّطٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا”* *“sizden birinizin kamçısının cennette işgal edeceği az bir yer, dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha hayırlıdır.”*¹⁶⁶

Ayrıca dünya hayatının geçici asıl mükâfat ve cezaların âhiret hayatında başladığı Kur'an-ı Kerim'in bir başka âyet-i kerimesinde şöyle zikredilmektedir: *رُئِنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا وَالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ* *“Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”*¹⁶⁷

O halde dönüp dolaşıp varacağımız hayatımızın asıl gayesi dünyadaki nefsimize hoş gelen şeyler olmamalı, asıl gayemiz dünya hayatındaki sınavdan geçerek Allah'ın karşısına vardığımızda amel defterimizi sağ tarafımızdan almak olmalıdır. Dolayısıyla dünya hayatındaki şehvet ve iştah çekici şeyler Allah tarafından ihsan edilmiş birer nimet olsa da Allah'ın karşısına hesap verme mevkisini daha mühim olduğunu unutmamalıyız. Allah'ın karşısına çıkıp hesap vermek varken dünya hayatındaki geçişi olan şeylerin amaç

¹⁶⁴ El-Beğavî, *Meâlim*, c.3, s.232.

¹⁶⁵ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s.731-732.

¹⁶⁶ Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihi'l-Buhari*, Dâr-u İbn Kesir Yay. Bed'ül-Halk, 8.

¹⁶⁷ Âl-i İmran, 3/14.

ve gaye edinilmeye değer yönleri yoktur.¹⁶⁸ Nitekim Allah Teala dünya hayatında kimin daha güzel davranışta bulunacağını Mülk sûresinde şöyle buyurmaktadır:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَسْأَلَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

hanginizin daha güzel davranışta bulunduğunu bilmek için ölümü ve dirilişi yaratan O'dur. O, çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."¹⁶⁹

2.2. Kabir Hayatı

Allah Teala her insanı Anne karnından doğumuna kadar bir çok aşamalardan geçirerek en iyi şekilde dünyaya gelmesini sağlamıştır. Olgunlaşması için belli süreçler ve düşünmesi için akıl fikir vermiştir.¹⁷⁰ İnsanı yaratırken en güzel şekilde yarattığını ve en güzel nimetler verdiği şu âyet-i kerimede de zikredilmektedir: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ

تَقْوِيمٍ *"biz insanı en güzel biçimde yarattık"*¹⁷¹ Allah, insanın diri iken nimet içerisinde yaşattığı gibi, dünyadaki hayatının sonu olan ölüsüne de değer vermiştir. İnsanlar öldükten sonra da har-u zar olup gitmesin diye kabre konulmasını emretmiştir. ثُمَّ السَّبِيلِ

يَسَّرَهُ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ *"sonra ona, yolunu kolaylattı;" "Sonra onu öldürdü de kabre gömdürdü"*¹⁷² O halde Allah Teala'nın İnsan için bu kadar verdiği nimetlere karşı nankörlük edersek Allah'a karşı haksızlık etmiş oluruz.¹⁷³

İnsanlar dünya hayatından sonra âhiret hayatına başlamadan önce, kabre konulur ve orada kabir melekleri tarafından bazı sualler sorulur. Dünya hayatında iken iyi ameller işleyenler, hiçbir korku ve heyecan olmadan rahat bir şekilde cevap verecekler. Çünkü işledikleri amellerinden emin olup kendilerine güvenecekler. Sorulacak soruları sanki daha önceden biliyormuş gibi her şey bekledikleri gibi olacaklardır. Çünkü dünya

¹⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s.320.

¹⁶⁹ Mülk, 67/2.

¹⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.8, s.536.

¹⁷¹ Tin, 95/4.

¹⁷² Abese, 80/20-21

¹⁷³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.8, s.536.

hayatında âhiret hayatını düşünerek yaşadıkları için âhiret hakkında bütün bilgileri öğrenmiş olarak gelmiş olacaklardır. Bu sebeple müminler oraya hazırlıklı bir şekilde gitmiş olacaklardır. Fakat âhiret hayatına ve kabir azabına inanmayanlar ise hiçbir şey beledikleri gibi olmayacak ve kabir meleklerinin sorduğu sorulara da cevap veremeyeceklerdir.¹⁷⁴

Kabirde iken insanlara soru sorulacağına dair pek çok âyet-i kerime ve hadis-i şerif vardır. Mesela İbrahim sûresinde Allah Teala şöyle buyurmaktadır: *يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ* “Allah iman edenleri, hem dünyada, hem de âhirette sağlam, değişmez bir söz ile kuvvetlendirir. Haksızlık yapanları ise şaşırır ve Allah ne isterse onu yapar.”¹⁷⁵

Âyet-i kerimede Allah’a iman edenler hem dünyada hem de âhirette söyledikleri sözlerinden emin olan sözler söyleyecekleri belirtilmektedir. Çünkü bir insanın ruhu dünya hayatında iken hangi sözlere veya hangi düşünceye alışmış ise âhiret hayatında da aynı şeyler ile karşılaşacaklardır. Dünyada iken doğruluğa alışan kimse, âhiret hayatında da aynı sonuçlar ile karşılaşacaktır. Dünya hayatında yalan söylemeye ve batıl düşüncelere alışan birisi ise, dünyadaki yaşadıklarından sonra aynı inançlarına ve düşüncelerine devam etmeye çalışacaktır. Dolayısıyla böyle inanç ve düşüncede olan birisi dünya hayatındaki yaşadıkları da batıl olup âhiret hayatında da perişan olacaktır.¹⁷⁶

Kabir meleklerinin insanları sorguladığı esnasında, Allah Teala mü’minlere hak olanı telkin ettirip, onu hak üzere sabit olmaları hakkında bu âyet-i kerimeyi indirmiştir. Razî’nin aktardığı bir rivâyete göre, Peygamberimiz (s.a.v) yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerime hakkında şöyle buyurduğunu belirtmiştir : *حين يقال له في القبر من ربك وما دينك ومن*

“Ona Rabbin kim? Dinin ne?”

Peygamber’in kim? Denildiğinde, O. Rabbim Allah, Dinim İslam, Peygamberim de

¹⁷⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c.2, s.519.

¹⁷⁵ İbrahim, 14/27.

¹⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.5, s.25.

Muhammed (s.a.v)”¹⁷⁷ dediği rivâyet edilmiştir. Allah Teala mü’min olanları kabirde de ahiret hayatında da bu sözleri söylemeye devam ettikleri için güçlü kılacaktır.¹⁷⁸

وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ “...Allah zalimleri saptırır ve Allah ne dilerse yapar...”¹⁷⁹ yukarıda zikrettiğimiz âyetin bu kısmında kafirlerden bahsedilmektedir. Kafirler ise kabir hayatlarında sorguya çekildiği zaman, biz hiçbir şey bilmiyoruz diyecekler. Çünkü Allah Teala bunları dünya hayatında iken şaşırtmıştır. Dolayısıyla bunların söz ve düşünceleri batıl olacaktır. “Allah dilerse yaptırır”¹⁸⁰ buyruğunu: “...Allah dilerse hidâyete erdirir, dilerse saptırır. O’na kesinlikle itiraz edilmez” anlamındadır.¹⁸¹

Ayrıca kabirde iken bazı soruların sorulacağına dair daha çok Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in hadis-i şeriflerinden bilgiler edinebiliriz. Mesela Ebu Hureyre (r.a)’den nakledilen bir rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kul öldüğü zaman birinin adı Münker diğzerinin adı Nekir, mavi gözlü siyah tenli iki melek gelir. Bu iki melek ölen kişiye Peygamber (s.a.v) hakkında ne dersin? Diye soru sorar. Ölen adam mü’min birisi ise: “şahitlik ederim ki o Allah’ın kulu ve elçisidir. Ve yine şahitlik ederim Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed O’nun Resulüdür.” diye cevap verir. Münker ve Nekir de “biz senin böyle söyleyeceğini biliyorduk” derler. Peşinden kabri yetmişe yetmiş sıra’ genişletirler ve nurla doldurulur. Sonra ona uyu denilir. O, beni bırakın da aileme gidip durumumu haber vereyim der. Melekler ona “uyu” derler o da ailesinden en sevdiği kimsenin (eşinin) onu yatağından kaldırana kadar uyumasını ister. Eğer ölen kişi münafık ise meleklerin sorduğu sorulara şöyle cevap verir: insanların bir şey dediklerini duyuyor ve bende onlar gibi söylüyordum. Fakat sizin bu sorduklarınızın cevabını bilmiyorum diye cevap verir. Münker Nekir de: “zaten senin böyle cevap vereceğini biliyorduk” derler. Sonra da toprağa “bu adamı iyice sıkıştır” emrini verirler. Toprak da kaburgaları birbirine girene kadar sıkıştırır. Bu azap onun için kıyamet günü dirilene kadar devam eder.¹⁸² Dolayısıyla bu hadis-i şerif, insanların kabir hayatı

¹⁷⁷ Bu hadisi temel hadis kitaplarında bulamadık. Bkz. Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.20, s.97.

¹⁷⁸ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.20, s.96-97.

¹⁷⁹ İbrahim, 14/27.

¹⁸⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, c.5, s.25.

¹⁸¹ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.20, s.96.

¹⁸² Tirmizi, “Cenâiz”, 70.

başladıktan sonra orada hem sorgu sual olacağını hem de kabir azabı ve nimetler olacağına dair bize delil teşkil etmektedir.

Berzah Hayatı

Berzah kelimesi, iki nesne arasında bir engel anlamına gelmektedir.¹⁸³ Terim olarak ise, ölüm ile başlayıp yeniden diriltilecek zamana kadar sürecek olan ara döneme denir.¹⁸⁴

Berzah kelimesi Kur'an-ı Kerim'de üç yerde zikredilmektedir.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (99) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ

قَائِلُهَا وَمَنْ وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Nihayet her birine ölüm geldiği zaman diyecek ki: “Ey Rabbim döndür beni döndür de” belki ben o bıraktığım –dünyada- iyi şeyler yaparım hayır hayır! Ötelerinde ise tâ diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır”¹⁸⁵

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّخْجُورًا

“iki denizi birbirine salıveren O’dur. Şu tatlı yürek tazeler; şu da tuzlu çoraktır. Aralarına da bir perde ve aşılmaz bir zıtlık koymuştur.”¹⁸⁶

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (19) بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ

“iki denizi salıvermiş zaman zaman kavuşurlar. Aralarında bir engel var ki birbirlerine tecavüz etmezler.”¹⁸⁷

Yukarıda zikrettiğimiz âyette berzah kelimesi iki deniz arasında bir dil anlamındadır. Tatlı ve susuzluğu giderici su ile tuzlu ve susuzluğu gidermeyen suyun arasındaki engel anlamında kullanılmıştır. Birbirlerine karışmasının mümkün değildir. ve bu Allah Teala'nın koyduğu bir eserdir.¹⁸⁸ Bu sebeple her insan için berzah hayatı önemlidir. Söz konusu bu süreçten kendisini kurtaramazsa bundan sonraki süreçler daha zordur. Zira berzah hayatından sonra mahşer meydanında insanların amel defterleri

¹⁸³ Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c.2, s.1270.

¹⁸⁴ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c.3, s.8.

¹⁸⁵ Mü'minûn, 23/99-100.

¹⁸⁶ Furkân, 25/53.

¹⁸⁷ Rahman 55/19-20.

¹⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s.79.

tartılacaktır. İşledikleri amellerine göre ya ebedi mutluluk, ya da cezaya doğru akıp gidecektir. Onun için her insan ölünce ister toprağa gömülsün, ister denizde boğulsun, ister yanarak kül olsun, ister başka türlü toprağa gömülmeden kaybolup gitsin berzah hayatı görecektir.¹⁸⁹

2.3. Kıyamet

2.3.1. Sözlük Anlamı

“Kıyamet” kelimesi, “kame” fiilinden mastar olup, ayağa kalkma,¹⁹⁰ dikilmek, yükselmek, yukarı kalkmak manalarına gelen kıyam kökünden gelmiş olup dirilip mezardan kalkarak Allah’ın huzurunda durmak demektir.¹⁹¹ Nitekim Kur’an-ı Kerim’de de bu manaları destekleyen âyetler vardır. Mesela: *يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ* “O gün insanlar, âlemlerin Rabbi için kalkacaktır.”¹⁹²

Kur’an-ı Kerim yine bu manayı desteklemek için başka bir âyet-i kerimede de kıyametin kopmasına inanmayanların sözleri için şöyle der: *وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً* “sanmıyorum ki, kıyamet kopsun”...¹⁹³ Günahkâr olanlar ise dünyada çok kısa kaldıklarını ve kıyametin erken geldiğini söylerler. Nitekim bunlar hakkında da âyet-i kerime şöyle buyurmaktadır: *وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ* “O gün, saat gelir kıyamet kopar suçlular bir saatten fazla durmadıklarına yemin ederler. Daha önce de böyle çevriliyorlardı”¹⁹⁴

¹⁸⁹ Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat* (Kabir Hayatı), Nur Yay., Konya-1986, s.264.

¹⁹⁰ Fîrûzâbâdî, “*Kâmûsi'l-Muhît*”, c.6, s.5175.

¹⁹¹ Ragîb, *Kur’an İstilahları sözlüğü*, c.2, s.414.

¹⁹² Mutaffîfîn, 83/6.

¹⁹³ Kehf, 16/36.

¹⁹⁴ Rûm, 30/55.

2.3.2. Terim anlamı

“*Kıyamet*” kelimesinin terim anlamı: dünyanın sonu ve bütün insanların öldükten sonra tekrar dirilip toplanacakları zaman demektir. Bu sebeple kıyametin terim anlamını يوم البعث “*yevmü 'l-ba's*” (öldükten sonra tekrar dirilme günü) olarak tarif edebiliriz.¹⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de “*kıyamet*” kelimesinin karşılığı olarak daha ziyade الساعة “*es-sâa*’ (son saat)” ve bunun dışında da kıyamet kelimesinin yerine on iki tane kelime zikredilmektedir.¹⁹⁶ Bunlardan birkaç tanesini şöyle örnek verebiliriz: وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “*Allah kıyamet günü, onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve kendilerini temize çıkaramayacaktır. Onlar elem verici bir azaba müstehaktırlar.*”¹⁹⁷

Ve yine Kur'an-ı Kerim'in birkaç yerinde dünya kelimesinin zıddı olan, hayat kelimesi için kullanılmaktadır: يَفْقَدُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمُؤْرَدُونَ “*kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları –suya götürür gibi- ateşe götürecektir. O varılan yer ne kötü bir yerdir.*”¹⁹⁸

Kur'an-ı Kerim'de kıyamet sahnelerinden ve kıyamet düşüncelerinden bahseden pek çok âyet ve sûre vardır. Mesela “*kıyamet*” sûresinde kıyametin işlenişinden, Vakıa sûresinde, kıyamet günü insanların kaç gruba ayrılacaklarından¹⁹⁹ ve yine “*el Hâkka*”

¹⁹⁵ İbn, Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c.12, s.504.

¹⁹⁶ Abdülbâki, Muhammed Fuad Abdülbâki, *Mu'cem-i Garibü'l-Kur'an*, Dârü'l-Ma'rife yay., Beyrut-1882, s.55.

¹⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/77.

¹⁹⁸ Hûd, 11/98.

¹⁹⁹ Allah Teala vakıa suresinin ilk âyet-i kerimelerinde kıyamet koştuktan sonra ahiret günü insanların üç grup halinde olacağından bahsedilmektedir. (7) فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (8) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (9) وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (10) أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ “*siz üç sınıf olacaksınız. Sağda, “sağcılar/amel defterlerini sağdan alanlar” sağcılar ne de bahtiyardır.” Solda ise, “solcular/amel defterlerini soldan*

sûresi, adından da anlaşılacağı gibi kıyameti ve onun durumu hakkında bilgi vermektedir.²⁰⁰

Kıyamet kelimesi, “mutlaka gerçekleşecek olan”²⁰¹ “meydana gelmesi zorunlu olan” ve “geleceği hususunda şüphe olmayan”²⁰² manalara geldiği belirtilmektedirler. Kıyamet kelimesine, Kur’an-ı Kerim’de şu isimler ile de: الْقِيَامَةَ, الْوَأَقِعَةَ, الْوَأَقِعَةَ, الطَّامَّةُ, الْقَارِعَةَ, الْحَاقَّةُ zikredilmektedir.²⁰³

الْحَاقَّةُ “mutlaka gerçekleşecek olan veya amellerin cezalarının mutlaka tahakkuk edecek olan gün demektir.”²⁰⁴

الْقَارِعَةُ “Dehşetli ve sıkıntılı olan insanların kapılarını çalan gün demektir.”²⁰⁵

الْوَأَقِعَةُ “mutlaka meydana gelecek olan çılgılık demektir.”²⁰⁶

الطَّامَّةُ “her felaketi bastıran demektir.”²⁰⁷

الصَّاحَّةُ “çılgılık koparan demektir.”²⁰⁸

Ayrıca “kıyamet” kelimesi de Kur’an-ı Kerim’de şu ifadeler ile zikredilmektedir. وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ “o kıyamet mutlaka gelecektir. Ondan hiç şüphe yoktur. Ve gerçekten Allah, kabirlerde bulunanları

alanlar” solcular ne de bahtsızdır.” İleride ise, iyilikte ileri olanlar. İşte onlar ileride olanlar. Onlar Allah’a yakın olanlardır.” bkz. Vakıa, 55/7-10.

²⁰⁰ Tuncer, Faruk, *el-Hâkka Sûresi Tefsiri Denemesi Ve Bu sûredeki Kıyamet Sahneleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 1991). s.20.

²⁰¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.14, s.58.

²⁰² Razi, *Mefâtihü'l-Gaib*, c.30, s.190.

²⁰³ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.14, s.58.

²⁰⁴ Kıyâmet, 74/1.

²⁰⁵ Kâria, 101/1.

²⁰⁶ Vâkıa, 55/1.

²⁰⁷ Nâziât, 79/34.

²⁰⁸ Abese, 80/33.

diriltecektir.”²⁰⁹ إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ “kıyamet mutlaka gelecektir. Onda şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu inanmazlar”²¹⁰

Kur’an-ı Kerim’in birkaç âyetine ve hadislerdeki kıyamet hakkındaki bilgiye baktığımız zaman, kıyametin kopmasının yakın zamanda olduğunu hatta Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde ilk Müslümanların kıyametin kopacağına dair bazı işaretler gördüklerini ifade ederler. Bazı âyetlerde de olayın Hz. Peygamber (s.a.v) dahi hiç kimsenin bilemeyeceğini ve sadece Allah’ın bildiği bildirilmektedir. Ve bu konu hakkında hiç soru sorulmaması bildirilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan âyetlerin büyük bir miktarı kıyametin kopuşundan bahsetmektedir. Ve her ne kadar kıyameti inkar edenlere yönelik ani bir şekilde geleceğini bildirirse de, bazı âyetlerin Müslümanları bugüne hazırlıklı olmalarını ve bu olayı zihinlerinde bulundurmalarını teselli ve öğüt verme mahiyetinde bildirilmiştir. Bu olay tamamen gaybî nitelikte bir konu olduğu için bu nevi açıklamalara ve tasvir edilmeye ihtiyaç vardır.²¹¹ Mesela Kıyamet sûresinin şu âyetlerinde: **يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (6) فَإِذَا بَرَقَ** “O kıyamet günü ne zaman diye sorar? Ne zaman ki o göz şimşek çakar. Ay tutulur. Güneş ve ay toplanır. İşte o gün insan, kaçacak yer neresi? der.”²¹² Kıyametin kopması esnasında vuku bulacak olan olağan üstü haller sıralanmıştır. Kıyametin kopmasıyla insanların başlarına neler geleceğini iyice anlayıp ebedi hayata gerektiği şekilde hazırlanmalarını bildirmektedir.²¹³ Başka buna benzer birçok âyette kıyamet gününde vuku bulacak olan olağan üstü olaylar vardır.²¹⁴

²⁰⁹ Hacc, 22/7.

²¹⁰ Mü’min, 40/59.

²¹¹ Çelebi, İlyas, *İtikadî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, Kitabevi Yay., İstanbul-1996, s.58.

²¹² Kıyamet, 75/7-9.

²¹³ İbn Aşur, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsirü’t-Tahrir Ve’t-Tenvir*, Tunus Yay., Tunus-1984, c.29 s.343-344.

²¹⁴ Bkz: mesela Fecir sûresinin 21. Âyetinde, yeryüzünün paramparça olarak dümdüz olduğundan, İnşikak sûresinin 1-3. Âyetlerinde: Göğün yarılacağından, yerin dümdüz yapıp, yer içinde ne varsa her şeyin dışarı atılacağından, İnfitar sûresinin 1-5. Âyetlerinde: Göğün çatlayacağından, yıldızların döküldüğünden, denizler yarıp akıtılacağından bahsedilmektedir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ
السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ “Öyle ya, biz gökleri, yeri ve arasındakileri, yalnız hak ile yarattık ve kıyamet saati mutlaka gelecektir. Artık sen, güzellikle yüz çevir, yumuşak davran.”²¹⁵ Kıyamet gününün mutlaka geleceğine dair ve geçmiş kavimlerin, haksızlık ve inkarcı tutumlarından ibret alınmaya değer bazı bilgiler verildikten sonra, kıyamet gününün geleceğini ve herkese adaletli bir şekilde davranılacağı bildirilmektedir. Âyette geçen “hak” kelimesi, “adaletli ve insafli” anlamında yorumlanmıştır. Buradan da kıyamet gününde Allah Teala’nın, alemi ve onda olup bitenleri haksızlık ve zulme göre değil, insaf ve adaletli ölçülerine göre yönetmekte olduğunu anlarız.²¹⁶

2.4. Sûr’a Üfürüldüğü An

“Sûr” kelimesinin sözlük manası, “savr” kökünden türemiş olup, seslenmek, ses çıkarmak anlamına gelmektedir. Kıyametin kopmasını ve insanların yeniden diriltilmesini ifade eden kur’anî bir terimdir.²¹⁷

Kıyamet günü sûrun üfürülmesi de kıyamet süreçlerinin önemli süreçlerindedir. İsrail (a.s)’in sûr borusuna üflediği zaman yeryüzündeki bütün insanlar ölür ve her şey yer ile bir olur. Üfürülen bu sûr’u müfessirler boru olarak tefsir etmişlerdir.²¹⁸ Ve hakikati anlatan Kur’an-ı Kerim’de pek çok âyet vardır. Mesela Zümer sûresinin 68. Âyetinde iki defa Sûr’a üflenmiş olacağı açıklanmaktadır:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ “artık sûra üflenmiş, Allah’ın dilediği hariç, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır. Sonra Ona bir kere daha üflenmiş; bu sefer de onların hepsi kalkmış

²¹⁵ Hicr, 15/85.

²¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* c.3, s.328.

²¹⁷ Ragib, *el Müfredat*, c.2, s.100.

²¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.5, s.165.

bakıyorlardı.”²¹⁹ Âlimler âyet-i kerimede zikredilen صَعِقَ “sa’ika” kelimesinin ne anlama geldiği hakkında iki farklı görüş söylemişlerdir:

Birinci görüşe göre: صَعِقَ “sa’ika” kelimesinin ölüm anlamına gelmediğini söylerler. Delil olarak Hz. Musa (a.s) ölmediği halde şu âyette olduğu gibi صَعِقًا وَحَرَ مُوسَى صَعِقًا “...Musa bayılıp düştü...”²²⁰ öldü diye bildirilmiştir. Dolayısıyla “saik” için üfleniş ile “fezâ” için üflenişin aynı olduğunu beyan ederler.²²¹ Aynı şekilde feza için sûr’a üfleniş başka bir âyette de bahsedilmektedir. وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ “Sûr’a üfürüldüğü gün, göklerde ve yerde kim varsa, Allah’ın dilediği müstesna, hepsi şiddetli bir korku ile ürpertilecektir. Her biri O’na hor ve hakir ile gelecektir.”²²² Bu sebeple bu görüşe göre sûr’a üflenişin iki kere olacaktır.

Bir diğer görüşe göre ise: صَعِقَ “sa’ika” ölüm demektir. “insanlar bu dehşetten ve şiddetli sestten ötürü öldüklerini söylerler.” Bundan dolayı “sûr”’a üfleniş üç kere olacaktır.²²³ Diyorlar.

Birincisi: bu üflenişe “nefha-i feza” yani şiddetli bir üfleniş olduğu için dayanamama ve korku üflenışı denilir.²²⁴ Nitekim bu feza üflenışı ile ilgili Neml sûresinin 87. Âyet-i kerimesinde de bahsedilmektedir.²²⁵ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ “sûr”’a üfürüldüğü gün Allah’ın diledikleri müstesna göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük bir şekilde O’na gelirler”²²⁶

²¹⁹ Zümer, 39/68.

²²⁰ A’raf, 7/143.

²²¹ Razî, Mefâtihu’l-Gayb, c.27, s.16.

²²² Neml, 27/87.

²²³ Razî, Mefâtihu’l-Gayb, c.27, s.16.

²²⁴ Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, c.5, s.165.

²²⁵ Razî, Mefâtihu’l-Gayb, c.27, s.17.

²²⁶ Neml, 27/87.

İkincisi: bu “sûr” üflenişine “nefha-i saik” denilir. Yıkan, yani bu yıldırım çarpmasına benzetilir. İnsanlar yıldırım çarptıktan sonra hemen bayılarak düşmelerine ve ölmelerine denilir. Bu sebeple bu üfleniş kıyametin başlangıcı olarak bilinir. Ve birinci “sûr” üflenışinden sonraki üflenış olduğunu anlıyoruz. Bu üflenışin hemen ardından insanlar büyük bir hâdise ile karşılaşacaklar. Bu hâdise olduğunda şaşkınlık ve dehşetten dolayı insanlar ne yapacaklarını şaşırarak kaldıkları yerde donup kalacaklar.²²⁷

Üçüncüsü: bu “sûr” üflenışine “nefha-i kıyam” yani ayağa kalkmak denilir. Bu üflenışten sonra insanlar kabirlerinden kalkar kalkmaz hemen mahşere koşacaklar.²²⁸ Nitekim bu durum Yasin sûresinin şu âyet-i kerimesinde de anlatılmaktadır: **وَنُفِخَ فِي الصُّورِ**

فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ “*derken sûr’a üflenmiştir. Bir de ne görsünler, kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler.*”²²⁹

“Sûr” üflenışi anlatıldıktan sonra, âyet-i kerimenin devamında da anlatıldığı gibi Allah Teala yer yüzünü nuru ile aydınlatacaktır. Ve bu nur ile yer Yüzünün başka bir şekle dönüştüreceği belirtilmektedir. Nitekim İbrahim sûresinin 48. Âyetinde de böyle olacağını açık bir şekilde görmekteyiz. Allah Teala bu âyette şöyle buyurmaktadır. **يَوْمَ**

تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ “*o günü (kıyamet günü) yeryüzü başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve hepsi tek ve kahredici olan Allah’ın huzuruna çıkarılacak*”²³⁰ ve yine hâkka sûresinin 14. Âyetine baktığımızda, ikinci “sûr” üflendikten sonra **فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةً وَاحِدَةً (13) وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً** “*çünkü sûr, bir üfürüşle üfürüldüğünde. Yer ve dağların yerlerinden kaldırılıp bir çarpışta hepsi toz haline getirilir.*”²³¹

Zikrettiğimiz bu iki âyette anlatılan yeryüzü, şu an ki üzerinde bulunduğumuz yeryüzü olmadığı, aksına Allah Teala’nın haşr gününde yarattığı başka bir yer olduğunun

²²⁷ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.27, s.16.

²²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.5, s.165.

²²⁹ Yasin, 36/51.

²³⁰ İbrahim, 14/48.

²³¹ Hakka, 69/14.

delilidir.²³² Bütün bunlardan sonra Allah Teala bir başka âyet-i kerimesinde: وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ “o gün yer, Rabbinin nuruyla aydınlanır, amel defterleri ortaya konur. Peygamberler ve şahitler getirilir. İnsanların aralarında adaletle hükmedilir. Onlar asla zulme uğratılmazlar.”²³³ Buyurmaktadır. Kıyamet gününde insanları hesaba çekeceğini, insanlar arasındaki hak ve hukuklarını, davalarını sona erdirme konusunda kendisine ihtiyaç duyulan bütün hususları beyan ederken Allah Teala şöyle buyurur: “Ey Muhammed, Rabbin âhirette yarattıkları arasında hüküm verirken yer onun nuru ile aydınlanacak, insanların amel defterleri getirilip ortaya konulacak, Peygamberler getirilecek, Rableri onlara ümmetlerinin kendilerine ne cevap verdiklerini soracak, Muhammed ümmeti de şahitler olarak getirilecek ve Rableri onlara, Peygamberlerin, ümmetlerine nasıl tebliğde bulduklarını, ümmetlerinin de Peygamberlere ne gibi cevaplar verdiklerini soracak ve onları şahit tutacaktır.”²³⁴

Allah Teala kıyamet gününde herkese yaptığıının karşılığını eksiksiz bir şekilde verecektir. Çünkü onların hallerinin keyfiyetini biliyor. Eğer bilmiyor olsaydı veya ilmi olmasaydı herkese zulüm etmiş olacaktı. Fakat O, onların fillerinin ve amellerinin zerre miktarlarını ve bunların keyfiyetlerini bilen olduğu için bu hükme herhangi bir hatanın veya haksızlığın karışması imkânsızdır. İşte bu sebeple Allah Teala, bunları farklı lafızlarla ifade etmesinin asıl maksadı, her sorumlu kişinin kendi hakkındaki olup bitenleri bilmesinin sabit olmasıdır. Bu nedenle hiç kimseye zulüm edilmeyip, herkes yaptığıının karşılığını görecektir.²³⁵

Sûr’a üflenip bu hayatın değişimi ve dönüşümü değiştirildikten sonra, Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatının değersizliğini ve âhret hayatının daha değerli ve üstün olduğunu beyan eden altı grup âyet vardır. Bu âyetler ile kıyamet gününde yaşanacak olan önemli noktalara temas edilmektedir.²³⁶

²³² Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.27, s.17.

²³³ Zümer, 39/69.

²³⁴ Taberî, *Câmiü'l-Beyan*, c.7, s.191.

²³⁵ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.27, s.17-18.

²³⁶ Kehf, 18/47-49, Neml, 27/87-89, Zümer, 39/68-69, Vakıa/1-7, Hâkka, 69/13-15, Zilzal, 99/1-4.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَا لَهُمْ فَلَمَّ نُعَادِرُ مِنْهُمْ أَحَدًا “o gün biz dağları yürütürüz ve sen, yeryüzünü bir çöl olarak görürsün. Onları mahşerde toplamışızdır da, içlerinden hiç birini bırakmamışızdır.”²³⁷ Bu âyette anlaşılacağı gibi kıyamet günü sûr’a üflendikten sonra, hemen arkasından kıyamet gününün halleri zikredilmeye başlanarak o gün dağlar, Allah’ın istediği yere yürütülüp götürülecektir.²³⁸ Şiddetli bir deprem olup dağlar darma dağınık olacak.²³⁹ Yeryüzü mamurluklarında da hiçbir eser kalmayacak, alemde dikili olarak ne bir ağaç ne de bir dağ, ne bir canlı ve ne de bir bina kalacak derken, yeryüzünün daha evvel bunlarla örtülü iken bunların hepsi yok olup tekrardan ortaya çıkmış olacak.²⁴⁰

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا “Yer ve dağlar yükletilip, arkasından bir çarpılışla çarpıldıklarında, işte o gün kıyamet gerçekleşmiş olacaktır.”²⁴¹

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعُفُوشِ “O gün dağlar ise didilmiş renkli yünler gibi olacak.”²⁴²

فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا “Hepsi dağılıp toz duman halinde hebâ olduğu zaman.”²⁴³

Müzzemmil sûresinin 14. Âyetine baktığımız da: يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً “O gün yer ve dağlar sarsılacak, dağlar erimiş bir kum yığınına dönüşecek”.²⁴⁴

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerden de anlaşılacağı gibi dağlarda ve yeryüzünde bulunan bütün her şeyin şiddetli bir şekilde sarsılıp ve dağlar parçalar haline gelip önce

²³⁷ Kehf, 18/47.

²³⁸ Razî, *Mefâihü'l-Gayb* c.15, s.194.

²³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*” c.3, s.478.

²⁴⁰ Razî, *Mefâihü'l-Gayb*, c.15, s.194.

²⁴¹ Hâkka, 69/14-15.

²⁴² Kâria, 101/5.

²⁴³ Vâkıa, 55/6.

²⁴⁴ Müzzemmil, 73/14.

eriyecek, daha sonra bir kum haline gelecek ve tepeler çökerek her yer dümdüz olup yok olacak.²⁴⁵

Daha sonra, insanların hepsi hesaba çekilmek için ve onların hiçbiri kalmayacak şekilde öncekileri de sonrakileri de mahşer gününde toplanılacak. Bundan sonra Allah Teala bütün insanları huzuruna nasıl teşrif edeceklerini buyurarak hepsini saf halinde toplayacak. Yani tıpkı Kabe'nin etrafında tavaf ederlerken arka arkaya saflar halinde oldukları gibi mahşer gününde de aynen bu şekilde saflara dizilecekler. Ve inkârcılara şöyle hitap edilecek: *كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ* “...sizi yarattığımız gibi bize geldiniz...”²⁴⁶ fakat siz öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyordunuz ama durum inkâr ettiğiniz gibi değil, işte bunu görmüş oldunuz denilecek. Sizi hiç yok olduğunuz halde nasıl var ettiyse öldükten sonra öylece var oldunuz. Şimdi huzurumuza ilk yarattığımız zamanki gibi çıplak, malsız, mülksüz, yalınayak, yardımcılarınız olmadan yarattı isek öyle yaratıldınız denilecek.²⁴⁷

2.5. Ba's-ü Ba'de'l-Mevt (Ölümden Sonra Diriliş)

“Ba's” kelimesinin sözlük anlamı, harekete geçirmek, uykudan uyandırmak, tekrar diriltmek gibi manalarının yanı sıra ordu göndermek²⁴⁸ Peygamber göndermek manaları gelmektedir.²⁴⁹

Aynı şekilde *بعث* kelimesinin çoğulu olan *بعوث* kelimesi de cüyûş ve rusûl manalarına gelmektedir. Yine “Ba's günü” kıyamet günü ve haşr günleri ile aynı manaya gelir.²⁵⁰ Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda da ba's kelimesinin farklı manalara geldiğini görürüz. Mesela Bakere sûresinde şöyle buyrulmaktadır:

²⁴⁵ Aynı Husus İçin Taha 105-107, Hâkka 14. Âyet ve Müzzemmil 14. Âyetlerine bkz.

²⁴⁶ En'am, 6/94.

²⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an yolu Türkçe Meal Ve Tefsir*, c.3, s.479.

²⁴⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, c.1, s.831.

²⁴⁹ Zebidi, *Tâcü'l-Arûs*, c.1, s.602.

²⁵⁰ Zebidi, *Tâcü'l-Arûs*, c.1, s.602.

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ “sonra sizi, belki şükredersiniz diye ölümünüzün ardından tekrar dirilttik.”²⁵¹

مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا “Kim doğru giderse, surf kendi lehine gider, kim de sapıklık yaparsa ancak kendi aleyhine yapmış olur. Ve hiçbir günahkar başkasının günahını çekmez. Biz bir Peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.”²⁵²

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ “kendilerine ilim ve iman verilen de şöyle diyecekler: “Andolsun ki Allah’ın kitabında takdir edilmiş olan tekrar dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu dirilme günüdür. Fakat siz bunu bilmiyordunuz.”²⁵³

Bilgi sahibi olup iman edenler, dehşete kapılarak dünyada iken öldükten sonra dirilişin gerçek olduğunu hatırlatacaklar. Onlar “Ba’s” gününü tanımamış ve kabullenmemişsiniz. Gerçek olduğunu öğrenince, tövbe etmek isteyecekler fakat hiçbir işe yaramayacak. Çünkü O gün onlardan tövbe etmelerini de kimse istemeyecek. Dolayısıyla sizin varacağınız yer ancak cehennem olacaktır.²⁵⁴

2.6. Haşr Günü

“Haşr” kelimesinin sözlük manası: bir toplumu bulunduğu yerden zorla başka bir meydana toplamak demektir.²⁵⁵ Kıyamet günü “Ba’s” (yeniden diriltirme) olayından sonra meydana gelecek olan, bütün varlıkların hesaba çekilmek için meydana toplanılması manasına gelmektedir.²⁵⁶ Toplanılan yere ise “Mahşer”, “Mevkıf” veya

²⁵¹ Bakara, 2/56.

²⁵² İsra, 17/15.

²⁵³ Rum, 30/56.

²⁵⁴ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.26, s.120.

²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c.4, s.190.

²⁵⁶ Firuzâbâdî, *Kamusi'l-Muhit*, c.2, s.1866.

“*Arasât*” denilmektedir. İnsanların mezarlarından çıkararak akın akın mahşer meydanına toplanmalarına denir.²⁵⁷

“*Haşr*” kelimesinin Kurân-ı Kerim’deki manası ise; Allah Teala’nın bütün insanların, meleklerin, cinlerin, hayvanların, ve kuşların; göklerde, yerde ve denizde ne varsa kıyamet kopmasından sonra dirilip dünyada yaptıklarının hesabını vermek üzere mahşer meydanda toplanmalarına denir. Nitekim Allah Teala bir âyet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: *وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ* “...Allah’tan korkun ve bilin ki onun huzurunda toplanacaksınız.”²⁵⁸ Kıyamet günü bütün canlılar mahşerde toplanacak ve her insanın amel defteri kendisine teslim edilecek. Allah’tan korkun ve bilin ki mahşer günü hepimiz bir araya getirilip Allah’ın huzuruna çıkarılacaksınız. O an dünyada yaptıklarınız ile karşı karşıya geleceksiniz²⁵⁹

Hesap vermeleri için mahşer meydanında toplandıkları zaman cennetlikler cennete girecekler. Cehennemlikler ise cehennemin etrafında diz çöktürülmüş bir halde bekletilecekler. Sonunda cehenneme atılacaklar. Bunların cehenneme girmeleri hususunda nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: (50) *سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ* “o gün, suçluların zincire vurulmuş olduklarını görürsün. Gömlekleri katrandadır ve yüzlerini ateş kaplar”²⁶⁰

O gün cehennemlik olanların bütün vücutlarına simsiyah, çirkin, ve sert kokulu hızlı bir şekilde tutuşan sıcak ve keskin bir sıvı olan katran maddesi sürülecek ve bütün giysileri bu maddeden olacaktır. Aynı zamanda o gün bütün yeryüzündeki ve göklerdeki her şeyin özellikleri farklı bir hale dönüşecek. İyilik edenlerin mükafatları, kötülük işleyenlerin de cezaları verilmek üzere herkes Allah’ın huzuruna çıkacaktır.²⁶¹

Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v) bir Hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: “*mahşer yerinde insanlar, Cenab-ı Hakkın huzuruna, yalınayaklı, çıplak ve sünnetsiz bir*

²⁵⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c.4, s.190.

²⁵⁸ Bakara, 2/203.

²⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, s.64.

²⁶⁰ İbrahim, 14/49-50.

²⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, s.186.

diriltiriz. Onların varacakları yer cehennemdir. Ateş dindikçe onların alevlerini artırırız.”²⁶⁹

Mahşer meydanında herkes hak ettiğini alarak cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girecekler. Cennete gidecek olanlar ile cehenneme gidecek olanların arasında derecesi vardır. Her insan dünyada nasıl yaşamış ise âhret günü de ona göre yerleri tayin edilecektir. A’raf sûresinin 40-45. âyetlerinde *“bizim âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya işte onlara göğün kapısı açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte suçluları böyle cezalandırırız. Onlara cehennemde ateşten bir yatak, üstlerine de ateşten örtüler vardır. Biz zalimleri işte böyle cezalandırırız.*”²⁷⁰ Kafirlerin cennete giremeyeceğini, onların azaba uğrayacaklarını, iman edip Salih amel işleyenlerin de cennet ehli olacağından bahsettikten sonra bu iki grup arasında olacak olan A’raf ehlinden bahsedeceğiz.

2.7. Amel Defterleri Sağından ve Solundan Verilenler

Allah Teala insanları bu dünyaya gayesiz göndermemiştir. İnsanların dünyadaki yaptıkları amellerinden sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla melekler bu bilgileri amel defterlerine kaydetmektedir. Nitekim bu konuda Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **وَإِنَّ** **عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ (10) كِرَامًا كَاتِبِينَ (11) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ** *“Oysaki üzerinizde gözcüler vardır. Çok şerefli yazıcılarıdır. Her ne yaparsanız biliyorlar.”*²⁷¹

Şu bir gerçektir ki insanlar kıyamet günü mahşer meydanında Allah’ın huzuruna çıktıklarında eşit olmayacaklar. Herkes dünyadaki yaptıklarının karşılıklarını alacaklar. Amelleri iyi olanlar amel defterlerini sağdan, kötü olanlar ise soldan verilecekler. İşledikleri amelleri eşit olan veya cennetlik ve cehennemliklerden daha üst makamda olanlara ise farklı davranılacaktır. Bunlar cennet ve cehennem arasında bulunan *“A’raf”*

²⁶⁹ İsra, 17/97.

²⁷⁰ Bkz, A’raf, 7/40-45.

²⁷¹ İnfîtâr, 82/10-12.

denilen yerde ne cennete ne de cehenneme girmemiş halde orada cennete girmeyi ümit ederek bekleyecekler.

Kur'an-ı Kerim'de ise bu üç grup şu ifadeler ile beyan edilmiştir: amel defteri sağ tarafından verilecek olanlar için “Ashabu'l-Yemin”, sol tarafından verilecek olanlar için ise “Ashabu'ş- Şimal” ve bu iki gruptan üstün (ileride) olanlara ise “sabikûn” diye tarif edilmektedir.²⁷² Bu konuyu aşağıda zikredeceğimiz âyetler ile kısaca bahsedeceğiz.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهٗ
sunulan kimse der ki: “işte alın okuyun kitabımı”²⁷³

Sûresnin devamında da bir diğer âyette şöyle buyrulmaktadır: وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ
وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَسْرٍ يُسْرًا فَسَيَلْمُنَا وَيَسْتَبْشِرُنَا
Ama kitabı sol tarafından takdim edilen de der ki:
“Eyvah! Keşke kitabım bana verilmeseydi!”²⁷⁴

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (8) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

“O gün tartı haktır. Artık kimin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de terazileri hafif basarsa, bunlar da işte âyetlerimize haksızlık etmeleri sebebiyle kendilerine yazık edenlerdir.”²⁷⁵

وَكَنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً (7) فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (8) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ

الْمَشْأَمَةِ (9) وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (10)

²⁷² Bkz. Vâkıa 56/8-10.

²⁷³ Hâkka, 69/19.

²⁷⁴ Hâkka, 69/25.

²⁷⁵ A'raf, 7/8-9.

”Siz üç sınıf olacaksınız. Sağda, sağcılar/amel defterlerini sağdan alanlar. Sağcılar ne de bahtiyardır. Solda ise, solcular/amel defterlerini soldan alanlar, solcular ne de bahtsızdır. İleride ise, iyilikte ileri olanlar. İşte onlar ileride olanlardır. Onlar Allah’a yakın olanlardır.”²⁷⁶

Yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerimelerden anlaşıldığı gibi mahşer günü Allah Tela’nın huzurunda üç grup insan olacaktır. Kur’an-ı Kerim’de bu üç grup insanlar arasında en çok durumu kötü olanların durumundan bahsedilmektedir. Günahkar olup Allah’ın huzurunda sıkıntı çekecek olanlara nazaran, dünya hayatında Allah Teala’nın emir ve yasaklarını uygulayan ve mahşer günü Allah’ın huzurunda durumları iyi olanlardan daha az bahsedilmektedir. Nitekim Meryem sûresinde Allah Teala şöyle buyurmaktadır: *يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَدًا* “mahşer günü, takva sahiplerini gruplar halinde Allah’ın huzurunda toplayacağız.”²⁷⁷

Zikrettiğimiz âyetten de anlaşılacağı gibi dünya hayatında Allah’ın emir ve yasaklarına itaat ettikleri için mahşer günü Allah’ın huzuruna çıktıkları zaman da rahat edeceklerdir. Çünkü Allah bunların dünyada işledikleri amellerinin karşılığını verecektir. Ve yaptıklarını karşılığının yani mahşer günü sıkıntı çekecekler olanlar ile ayrı tutulacaklardır. Eğer Allah Teala’nın emir ve yasaklarına itaat etmeyen kafirler ile aynı tutulacak olsaydı, mü’minlerin dünyadaki yaptıklarının bir anlamı olmazdı. Dolayısıyla Allah bunları ödüllendirerek diğer gruptan farklı tutmuştur.²⁷⁸

Kur’an-ı Kerim’in birçok âyet-i kerimesinde ise, durumları belli olmayan A’raf’ta kalan A’raf ehlinde bahsedilmektedir. Mahşer günü, İster dünya hayatında Allah’ın emir ve yasaklarına itaat edenler, ister itaat etmeyip Allah’a karşı yüz çevirenler, ister bu iki grup arasında olup durumu belli olmayan gruplar olsun; Allah Teala ezeli ilmi ile her şeyi bildiği gibi mahşer meydanında kimin ne işlediğini ve kimin nereye gideceğini çok iyi bilmektedir. Bu durum için Âl İmran sûresinin 58. Âyetini örnek verdiğimiz zaman çok iyi anlaşılacaktır: *وَلَيْنَ مُتَمِّمٌ أَوْ قَاتِلٌمٌ لِّإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ* “Andoldun ki, ölseniz de öldürülmeniz de,

²⁷⁶ Vakıa, 56/8-10.

²⁷⁷ Meryem, 19/85.

²⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dili Kur’an Dili*, c.5, s.416.

mutlaka Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."²⁷⁹ Ne din ne ırk farkı olmaksızın bütün insanlar mahşere mazhar olacağı bildirilmektedir.

2.8. Cennetlikler

"Ashabu'l-Meymene" yani cennetlikler Ashabu'l-Meymene şeklinde tanıtılmıştır. Çünkü meymene kelimesi, *"yemin yeri"*, *"sağ el"*²⁸⁰, *"sağ taraf"* ve *"uğurlu"* manalarına gelmektedir.²⁸¹ Bunlar, cennete gitmek üzere sağ tarafa doğru götürülecek olan kimselerdir. Bu grupta olan kişilere amel defterleri sağ tarafından verilecektir. İşte bunlara kitapları sağ tarafından verildikleri için ileriye geçecekler ve mevkileri de yüksek olacaktır.²⁸² *"Ashabu'l-Meymene"*ye bu adın verilmesinin sebebi ise, ya amel defterleri sağ taraflarından verildiği için veya Allah'tan bir nûr verildiği içindir. Nitekim Allah Teala başka bir âyet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: **يَوْمَ تَرَى**

الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ *"O gün mü'min erkekler ve mü'min kadınların, nurları önlerinden ve sağlarından koşarken göreceksin"*²⁸³ Bunlar işledikleri salih amelleri ile kendilerini kurtararak uğurlu olarak gelen kimselerdir. Ashabu'l-Meymene'den bahseden âyetin devamında, bunlar için Allah Teala şöyle buyurmaktadır. *"amel defterleri sağ taraflarından verilen insanlar ne mutlu insanlardır."*²⁸⁴

Muhammed Esed de *"Meymene"* kelimesini, *"doğruyu bulmuş olanlar"* olarak mecaz anlamında kullanmıştır. Aynı şekilde *"Meş'eme"* kelimesinin de kötüye batmak anlamına geldiğini ifade etmiştir.²⁸⁵ Yani öyle çok meymenetli şahıslardır ki uğur ve bereketleri her açıdan hayrete şayandırlar. Efendi ve saygılı oldukları için de, **فَأَصْحَابُ**

²⁷⁹ Âl İmran, 3/158

²⁸⁰ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, c.6, s.93c.6, s.93.

²⁸¹ Elmalılı, *Hak dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 396.

²⁸² Taberî, *Camiu'l-Beyân*, c.13, s.120.

²⁸³ Hadid, 57/12.

²⁸⁴ Vakıa, 56/8.

²⁸⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı meal-tefsir*, c.3, s.1103.

الْمَيْمَنَةُ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ “ashabu’l-meymene” yüksek haysiyet sahipli kimseler denmektedir.²⁸⁶

2.9. Cehennemlikler

Cehennemlikler ise “Ashabu’l-Meş’eme” şeklinde tanıtılmıştır. “Şûm” kelimesinden türemiş olup uğurlu olan kimsenin zıddı olan uğursuz, talihsiz olanlar demektir.²⁸⁷ Lügat manası ise sol el demektir. Bu nedenle Araplarda “şuma” tabiri için kullanılan sol el, zayıflığın ve zilletliğin alameti olarak bilinmektedir.²⁸⁸ Mesela Araplar; filan kişi sol tarafa oturdu demek için (قعد فلان شامة) derler. Sol taraftan gelen uğursuz şeyler için de (الشؤم) kullanırlar. Aynı şekilde sağdan gelen uğurlu bir şey için de (اليمن) tabirini kullanırlar.²⁸⁹ Dolayısıyla bu grupta olan insanlar, uğursuzluk ve talihsizliğe uğrar. Amel defterleri de sol tarafından verilerek cehenneme götürülürler. Yine Araplar, sefere çıkan bir kimsenin sol tarafından bir kuş uçtuğu zaman, onu uğursuzluk olarak bilirler.²⁹⁰

Cennetliklerin sağ ve cehennemliklerin sol simgeselciliğiyle ilgili olarak Muaz b. Cebel’den gelen bir rivâyet de şöyledir: “Resulullah (s.a.v) bu iki âyeti okudu iki avucuna bir şeyler doldurdu. Sağ elini göstererek şöyle buyurdu: “işte bunlar cennetliktir. Artık endişem yoktur.” Sonra sol elini göstererek “işte bunlar da cehennemliktir.” Artık endişem yoktur.” buyurmuştur. Ayrıca Muhammed b. Ka’b da şöyle demiştir: “Ashabu’l-Meymene amel defterleri sağ tarafından verilen kimselerdir. Ashabu’l-Meş’eme ise amel defterleri sol tarafından verilen kimselerdir.”²⁹¹ Demiştir

²⁸⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7, s. 397.

²⁸⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7, s. 397.

²⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı meal-tefsir*, c.3, s.1103.

²⁸⁹ Kurtubi, *Ahkamü’l-Kur’an*, c.17, s.198.

²⁹⁰ Mevdudi, *Tefhimü’l-Kur’an*, c.6, s.93.

²⁹¹ Kurtubi, *Ahkamü’l-Kur’an*, c.17, s.199.

2.10. Sabikûn

Cennetlikler ve cehennemlikler dışında üçüncü grup da “*sabikûn*” yani cennetliklerden de çok daha “*önde olanlardır.*” Bu “*Sabikun*” yani “*önde olanlar*” Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle kendisinden bir sonraki âyette الْمُقَرَّبُونَ “*mukarrebûn*”²⁹² yani “*Allah’a çok yakın olanlardır*”. Katâde de bu âyete dayanarak âhiret gününde insanların üç grup olacağını söylemiştir.²⁹³

Birinci grup: (أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) “*Ashabu’l-Meymene*” bunlar “*ashabu’l-yemin*” yani amel defteri sağ taraftan verilecek ve cennete girecek olan kimseler.²⁹⁴

İkinci grup: (أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ) “*Ashabu’l-Meş’eme*” yani amel defteri sol tarafından verilecek ve cehenneme girecek olan kimseler.²⁹⁵

Üçüncü grup: (السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ) ise, bunların hepsinden önde olanlar anlamında “*en önde olanlar*” demektir. Çünkü Bunlar Allah’a kulluk etmekte, iman ve itaatte Allah’a çok daha yakın²⁹⁶ olan, kendilerine hesap sorulmayan cennet ve cehennem ehli hakkında rahatça konuşabilen, onlar hakkında şefaet etme yetkisine sahip olan, insanların durumlarını ve görevlerini söyleme yetkisi olan ve “*Ashabu’l-Meymene*” den mertebe olarak daha üst derecede olan kimselerdir.²⁹⁷

Bahsettiğimiz bu üç grubun kimler olduğunu anlatıldıktan sonra sûrenin devamındaki âyetlerde bunların sayıları hakkında bilgi verilmektedir. ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَىٰ وَقَلِيلٌ

²⁹² Vakıa 55/10.

²⁹³ Taberî, *Camiu’l-Beyân* c.13, s.221.

²⁹⁴ Razî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, c.21, s.128.

²⁹⁵ Razî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, c.21, s.128.

²⁹⁶ Burada şunu da söylememiz gerekir ki, elbette “*Ashabu’l-meymene*” (cennetlikler) den olan kimseler de Allah’a yakın olacaktır fakat bu derece derecedir. Sabikûn grubunda olanlar en “*önde olanlar*”dır. Allah’a yakınlık konusunda da daha yakın olan kimselerdir. Bkz. Razî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, c.21, s.127.

²⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7, s. 396-397.

مِنَ الْآخِرِينَ “Çoğu evvelkilerden, pek azı da sonraki dönemlerdendir”²⁹⁸ Bu âyetten de anlaşıldığına göre “A’raf Ehli” ile kastedilmekte olanların Peygamberler, şahitler, melekler, siddıklar ve muttakiler olduğu kanaati de bu görüşü güçlendirmektedir. Çünkü bu âyette geçen “çoğu evvelkiler” kısmı, meşhur görüşe göre Hz. Muhammed (s.a.v)’den önceki insanlardan müteşekkil olduğu bildirilmiştir.²⁹⁹

2.11. A’raf Ehli

Kur’an-ı Kerim’de “A’raf Ehli”den iki yerde bahsedilmektedir. A’raf ehli’nden kimlerin kastedildiği hususunda ise müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. A’raf Ehlinin kimlerden oluştuğu konusunda gerek geçmişte, gerek günümüzde birbirinden farklı fikirler ileri sürülmüştür. Herhangi bir uzlaşmanın olmadığı bu konuya dair görüşlere ilerleyen bölümlerde yer vereceğiz.

A’raf konusuna girmeden önce, Allah’a ve Peygamberine iftira atarak Allah’ın birliğine ve Peygamber (s.a.v)’in doğruluğunu gösteren âyetleri yalanlayan kafirlerin durumlarından, yani kıyamet gününde Allah’ın huzuruna vardıkları zaman قَالَ ادْخُلُوا فِي النَّارِ أُمَّمٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ “sizden evvel geçmiş cin ve insan ümmetleri ile beraber cehennem ateşine girin...”³⁰⁰ denilecek olan cehennem ehlinin ve Allah Teala’ya iman edip Salih ameller işleyen, kalplerinde kin ve düşmanlıkları olmayan, kıyamet gününde de altlarından ırmaklar akan cennete girecek olanlardan kısaca bahsettikten sonra A’raf Ehlinin kimlerden oluştuğuna dair görüşlerden bahsedeceğiz.

Âlimlerin büyük çoğunluğu tefsirlerde yer alan bir takım rivâyetlere de dayanarak “A’raf Ehli” ile kimlerin kast edildiği hususunda farklı kanatlara ulaşımlardır. Zikredilen görüşler arasında en ikna edici görüş ise, Râzî³⁰¹, Beydavî,

²⁹⁸ Vakıa, 55/13-14.

²⁹⁹ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.17, s.129-130.

³⁰⁰ A’raf, 7/43.

³⁰¹ Bkz. Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. 14, s. 72-73.

İmam Kurtubi³⁰² ve Süleyman Ateş'in³⁰³ katıldığı görüşlerin olduğunu düşünmekteyiz. Bu görüşü neden savunduğumuzu ise âyetler ile açıklamaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

“*A'raf Ehli*”nin kıyamet günü Allah'ın kulları arasında, iman edip itaat edenler ve sevaba nail olanlar arasında önde gelenler olduğu bildirilmektedir. Önde gelen bu grubu mensupları yüksek bir mevkide oturarak sırat köprüsünden geçenleri, cennetlikleri ve cehennemlikleri seyredeceklerdir. A'raf tepesinde oturup mahşer meydanındaki yaşanacakları müşahede edeceklerdir. Şahitliklerine başvurulduğunda da en doğru olanı söyleyeceklerdir.³⁰⁴ Nitekim şu âyetler de: وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤَدُّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ “*Bir gün gelecek ki her ümmetten bir şahit getireceğiz; sonra o inkar edenlere ne izin verilecek ne de özür dilemeleri beklenecek*”³⁰⁵ bu duruma işaret etmektedir.

Daha öncede zikrettiğimiz A'raf sûresindeki şu âyette de: وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ “*A'raf üzerinde her birini simalarından tanıyan bir takım insanlar bulunmaktadır. Cennet ehline, “size selam olsun” diye seslenirler...*”³⁰⁶ Cennete girecek olanları simalarından tanıyarak onları kutlamalar ve selamlamalar ile karşıladıkları zaman, ardından da cehennem ehline yönelerek, Allah'a şöyle dua edecekler: رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “*Rabbimiz bizi cehennemlikler ile beraber eyleme.*”³⁰⁷

A'raf Ehli cehenneme gidecek olanlar ile ilgili olarak gerçeklikleri dile getireceklerdir. Yüzlerindeki alametlerden tanıdıkları cehennem ehline seslenerek şöyle diyecekler: مَا أَعْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ “*Topluluğunuz ve büyüklük taslamanız size*

³⁰² Bkz. Kurtubi, *Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 7, s. 211-212.

³⁰³ Bkz. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c. 6, s. 99-100.

³⁰⁴ Ahmet Emin Seyhan, *A'raf Ehli ile İlgili Hadisler üzerine Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011, no: 26, s. 121.

³⁰⁵ Nahl, 16/84, ayrıca Bkz. Nisâ; 4/41-42, Hûd; 11/103, Nahl; 16/89; Zümer, 39/69-75; Müzzemmil, 73/15; Mutaffifin, 83/32-35.

³⁰⁶ A'raf, 7/46.

³⁰⁷ A'raf 7/47.

fayda vermedi”³⁰⁸ Dolayısıyla A’raf Ehlinin hem cennet ehlini selam ile karşılamaları, hem de cehennem ehlini sorgulamaları, itaat edenler ve sevaba nail olanlar arasında en ilerde gelenler olduğu açık bir şekilde beyan edilmektedir.

Cennetlikler ile cehennemlikler hakkında böyle sözleri ancak kulluk vazifesini en iyi şekilde yerine getiren, şahitliklerine başvurulduğu zaman hakikati söyleyebilen, kendilerine güvenebilen, Allah’ın karşısında son derece haklı durumda olan yetkili birilerinin ve cennet ile cehennem arasındaki surun üstünde durarak her iki tarafı da müşahede edebilen birilerinin söyleyebileceği söz konusudur. Yoksa iddia edildiği üzere cennet ile cehennem arasında kalan ve akıbeti de belli olmayan, cennete girer miyim acaba diye düşünen, cehenneme de gideceğinden kuşkulu olan ve ciddi bir şekilde nereye gideceğinden endişe duyan birilerinin bu sözleri söyleyebilmesi ayrıca bunların hem cennetliklere hem de cehennemliklere bu şekilde seslenebilmelerinin çok zor olduğu bildirilmektedir.³⁰⁹

Ayrıca daha önce yukarıda bahsettiğimiz A’raf sûresindeki âyetler ile diğer âyetlerin tefsirlerine bakarak verilen birkaç ipuçlarını birleştirdiğimiz zaman şöyle bir sonuç ile karşılaşırız:

Allah Teala Vakıa sûresinin ilk âyet-i kerimelerinde kıyamet koştuktan sonra ahiret günü insanların üç grup halinde olacağından bahsetmektedir. (7) **وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً** (8) **فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ** (9) **وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ** (10) **أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ** “siz üç sınıf olacaksınız. Sağda, “sağcılar/amel defterlerini sağdan alanlar” sağcılar ne de bahtiyardır.” Solda ise, “solcular/amel defterlerini soldan alanlar” solcular ne de bahtsızdır.” İleride ise, iyilikte ileri olanlar. İşte onlar ileride olanlar. Onlar Allah’a yakın olanlardır.”³¹⁰

Allah Teala bunların kimler olduğunu şöyle beyan etmektedir. Birinci grup: “*Ashabu’l-Meymene*” yani cennetlikler, ikinci grup: “*Ashabu’l-Meş’eme*” yani

³⁰⁸ A’raf 7/47-49.

³⁰⁹ Razî, *Meñâtîhu’l-Gayb*, c.14, s.72; Kurtubi, *Ahkamü’l-Kur’an*, c.7, s.211-212; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, c.4, s.224-225.

³¹⁰ Vakıa 55/7-10.

cehennemlikler³¹¹ ve üçüncü grup: “*es-Sâbikûne’s-Sâbikûn*” yani cennetliklerden çok daha önde olanlardır.³¹²

Râzî de “*A’raf Ehli*” hakkında cennetliklerin en şerefli olduğunu şöyle ifade etmiştir: Allah Teala, “*A’raf Ehli*”ni kıyamet gününde, cennetlikleri ve cehennemlikleri seyretmeleri için yüksek ve şerefli mekana oturtmuştur. Ve “*A’raf Ehli*” de hem cennetlikleri hem de cehennemlikleri simalarından tanıyarak hallerini görüp müşahade ettikten sonra, cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme iyice yerleştikten sonra Allah Teala “*A’raf ehli*”ni cennetin en yüksek mevkisine nakledecek ve böylece bunların böyle olmalarına ve mertebe açısından derecelerinin yüksekliğine engel olmayacağına dair bir delildir.³¹³

Elmalılı da bu görüşü destekleyerek “*İllyîn*”, “*önde olanlar*” ve “*A’raf Ehli*” bunların hepsinin özelliklerinin aynı olduğunu ve bunların cennetteki yerlerinin farklı olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bunların itaat ve hayır işlerinde “*en öne geçenler*” yani Peygamberler, “*Enbiya’yi-mürselin*” ve üçüncü sınıfın ilerisinde olup gayeye hepsinden önce ulaşanlar şeklinde beyan etmiştir.³¹⁴

Beydâvî ve Kurtûbî de aynı görüşte olup “*Sabikûn*” hakkında: hayır işlerinde ileri geçerek yüksek dereceye ulaşan “*Muhacir ve Ensar*”ın kastedildiği kanaatindedirler.³¹⁵ Onların şerefli olmalarından bahsedilmektedir. Hayatta iken inançlar, güzel davranışlarından, faziletlerinden ve taşıdığı hallerinin üstünlüklerinden dolayı Allah’a daha yakın olmuşlardır.³¹⁶

Kurtubi, Sabikûn hakkında: kendilerine hak verildiğinde hakkıyla yerine getiren ve kendilerinden bir şey istendiği zaman da ona cömertçe davranan ve insanlara kendilerine hükmettikleri gibi hükmeden kimselerdir demiştir.³¹⁷ Mü’minûn sûresinin 61. âyetinde de: *أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ* “*işte bunlar, iyiliklerde sürat yarışı*

³¹¹ Kurtubi, *Ahkâmü’l-Kur’an*, c.17, s.199-200.

³¹² Vakıa 56/10.

³¹³ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. 14, s.74-75.

³¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.7, s.397.

³¹⁵ Beydâvî, c.8, s.79, Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, c.17, s.198.

³¹⁶ Razî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c.17, s.128.

³¹⁷ Kurtubi, *Ahkâmü’l-Kur’an* c.17, s.199.

yaparlar ve onlar onun için ileri giderler.”³¹⁸ Yarıştıklarında da yarışı kazanıp ileri geçerek öncül ve öne geçen kimselerdir.

A’raf Ehlinin melekler olduğunu ileri sürenlerin görüşlerini ise şöyle zikredebiliriz: Bunlar, A’raf’ta bulunan cennetlikleri de cehennemlikleri de simalarından tanıyacak olan meleklerdir. Bu meleklerin kendileri ise cennette olup, cenneti de cehennemi de kontrol edecekler. Cennete girecek olanları selam, saygı ve hürmet ile karşılayacak ve cennetin önünde bekleyen müminler de sevinçle cennete girecekler. İkinci grup olan cehennemlikleri de azarlayarak onları cehenneme takdir edebilecek mevkidedirler.³¹⁹

A’raf’taki bu melekler, erkek şeklinde görünen meleklerdir.³²⁰ Taberi tefsirine baktığımızda bu konuda Ebu Miclez de şöyle demiştir: “*A’raf’ta bulunan kimseler, insan değil, meleklerdir. Bunlar, hem cennetlikleri hem de cehennemlikleri simalarından tanıyacak olan meleklerdir.*” Taberi ise, A’raf Ehlinin melekler olduğu görüşünü anlamsız görmektedir. Doğru olan görüş: “*bunların, insanlar arasında haklarında en son hüküm verilecek olan, en sonunda da cennete girecek olan kişilerdir.*”³²¹ demiştir.

Yine bu hususta Taberi tefsirinde Amr b. Cerir, Resulullah’tan şu hadisi rivâyet etmiştir: “*Rasulullah (s.a.v)’a A’raf’ta bulunan kişiler hakkında soruldu. O da buyurdu ki: Onlar, kulların içinde, haklarında en son hüküm verilecek kimselerdir. Âlemlerin Rabbi olan Allah, kulları arasında hükmünü verdikten sonra onlara buyuracak ki: “Sizler iyi amelleri kendilerini cehennemden uzaklaştıran fakat cennete de girdiremeyen kimselersiniz. Sizler de benim azatlılarımsınız. Cennette, dilediğiniz yerde yaşayın.*”³²²

Bu konuda Süleyman Ateş, A’raf ehlinin cennet ehlinen daha üstün makama sahip olduğunu ve yukarıda zikrettiğimiz âyetlerin söz gelimine uygun görmüştür. Diğer görüşlerin hepsi tahminden ibaret olduğunu beyan eder. A’raf Ehli, hem cennet ehlini hem de cehennem ehlini simalarından tanıyan irfan sahibidir. Bu yüzden A’raf Ehli ya melekler ya da Peygamberler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca A’raf ehli cennetliklere

³¹⁸ Mü’minûn, 23/61.

³¹⁹ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, c.3, s.344.

³²⁰ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, c.3, c.343.

³²¹ Taberî, *Camiu’l- Beyan*, c.5, s.253-254.

³²² Taberî, *Camiu’l- Beyan*, c.5, s.257.

selam vererek onları takdir etmeleri ve cehennemlikleri azarlamaları da, bunların hakkında hüküm vermeleri cennetliklerden daha üstün bir makama sahip olduklarını göstermektedir.³²³

Yukarıda zikrettiğimiz âyetteki sözlerin tümü Allah Teâlâ Tarafından mı? Yoksa “*A’raf Ehli*”nin mi? veya melekler tarafından mı? söylendiği de müfessirler arasında ihtilaf söz konusu olmuştur. Bu konuda Taberi tefsirinde, âyetin ilk bölümü Allah Teâlâ tarafından, son bölümü de melekler tarafından olduğunu bildirmiştir. Ve buna dair iki görüş beyan etmiştir:

a- Abdullah b. Abbas ve Hüzeyfetü’l-Yemân’dan nakledilen bir görüşe göre âyetteki sözlerin tümü Allah Teâlâ’nın konuşmasıdır. Allah Teâlâ bu âyette cehennemlik olan kişilerin, cennete girecek olanları dünyada iken azarladıklarından dolayı kınamıştır. Ve A’rafta olup cennete girecek olanları da kendi rahmetine kavuşacaklarını, korkusuz ve üzüntüsüz bir şekilde cennete gireceklerini buyurmuştur.³²⁴

b- Ebu Miclez’e göre ise bu âyet-i kerime’nin ön kısmı, yani cehennemliklerin cehenneme girdiklerinde melekler, bunları bir takım laflar ile ayıplayacaklar ve dünyada iken müminleri küçümsediklerini hatırlattıkları kısmı ise meleklerin sözleri olduğunu söylemiştir.³²⁵

Nahl sûresinin 32. Âyetinde: *الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ* *الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ* *بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* “Onlar ki melekler onların ruhlarını güzel güzel alırlar, “selam size girin cennete” Çünkü çalışıyordunuz derler”³²⁶ ve Zümer Sûresinin 73. Âyetinde de: *وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طَابْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ* “Rablerine sığınıp korunmuş olan muttakiler de zümre zümre/bölük bölük cennete

³²³ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, c.3, c.343.

³²⁴ Taberî, *Camiu’l-Beyân*, c.5, s.253.

³²⁵ Taberî, *Camiu’l-Beyân*, c.5, s.254.

³²⁶ Nahl, 14/32.

götürülmektedir. Nihâyet oraya varıp kapıları açıldığında bekçileri onlara “selam sizlere ne hoşsunuz! Hadi ebedi kalmak üzere girin oraya” diye selam dururlar”.³²⁷

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerden de Cennet ehlini, meleklerin selam ve saygı ile karşıladıklarını ve onlara “girin cennete” diyenlerin melekler olduğunu anlıyoruz. Bundan dolayı cennetin önünde bekleyenlere: “haydi cennete girin!” diyen A’raf Ehlinin de melekler olma ihtimali kuvvetlidir.³²⁸

Kurtubî Tefsirine baktığımızda da Abdullah b. Mes’ud, Hüzeyfetü’l-Yemân, Abdullah b. Abbas, Yukarıda zikrettiğimiz bu birinci görüşü desteklemişlerdir.³²⁹

Bütün anlatılanlara göre şu sonuç ortaya çıkmaktadır: tefsir literatürünü incelediğimizde “Sabikûn” yani “önde olanlar” ve “Ehl-i illiyîn” ile anlatılmak istenilen kimselerin “A’raf Ehli” olabilecekleri hakkında güçlü bir fikir bir vermektedir.

Başka bir âyet-i Kerimede de Alla Teala şöyle buyuruyor: وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ “yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanır. Kitap okunur (o gün herkesin işlediği hesaba çekilmek için ortaya dökülür), Peygamberler ve şahitler (melekler, şehitler, sıdıklar ve Salihler) getirilir. Ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir.” Onlara asla zülüm edilmez.”³³⁰ Kıyamet günü Peygamberlerin ve şahitlerin şahitlik yapmaları için huzura çağırılacak olan herkese adaletli hükmedilip hiç kimseye haksızlık yapılmayacağı ifade edilirken de ve âhirette de şahitlik yapmaya hak kazananların farklı bir statü içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.³³¹

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ “Allah’a ve Peygamberlere iman edenler, Rablerinin katında onlar aynen sıdıklar ve şehitler gibidir. Onların kendilerine mahsus ecirleri ve nurları vardır”³³² Bu âyet-i kerimede geçen “Şehitler”den maksat peygamberler olduğu

³²⁷ Zümer, 39/73.

³²⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, c.3, s.343.

³²⁹ Kurtubi, c.7, s.348

³³⁰ Zümer, 39/69.

³³¹ Seyhan, *A’raf Ehl-i İle İlgili Hadisler Üzerinde Bir Değerlendirme*, s.124.

³³² Hadîd, 57/19.

ifade edilmektedir. Bu grupta olanların diğer gruptaki insanlardan farklı oldukları ortaya çıkmakta, dolayısıyla bu kimselerin “A’raf Ehli”den olabilecekleri görüşümüzü iyice güçlendirmektedir. Bu konuda Razî de, “yüksek derece sahiplerine, sizin ufukta inci yıldızlarını gördüğünüz gibi (dereceleri) altlarından mutlaka gösterilecektir. Ebu Bekir ve Ömer onlardandır.” hadisinden de anlaşıldığı gibi, kıyamet gününde mahşer meydanında toplanacak kimseler arasında “A’raf Ehli”nin yüksek derecelerini belirtmek amacıyla zikredilmektedir.³³³

Bir diğer âyet-i kerimede de Allah Teala şöyle buyuruyor: وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا “Allah’a ve Peygamber (s.a.v)’e itaat edenler, Allah’ın nimetlerini kendilerine bağışladığı kimseler olacaklardır. Nebiler, sıddıklar, şehitler ve Salihler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”³³⁴ Bu âyette “Nebiler”, “sıddıklar”, “şehitler” ve “Salihler” bir arada zikredilmiştir. Dolayısıyla âyet-i kerimeyi doğru bir şekilde analiz edip iyi bir şekilde bağlantı kurduğumuzda ve Peygamberimiz (s.a.v)’in şu hadis ile: التاجر الصدوق الأمين مع النبيين “Müslüman, dürüst, erdemli ve güvenilir iş adamı, kıyamet günü nebilerle sıddıklarla ve şehitlerle beraberdir.”³³⁵ yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerimdedeki “Nebiler”, “sıddıklar”, “şehitler” ve “Salihler” olan kimseler bir arada zikredilmiş ve kıyamet günü bu özelliklere sahip olan kimselerin bir arada olacakları açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla bunların hepsi “A’raf Ehli” ile kimlerin kast edildiği hususunda güçlü bir fikir vermektedir.

Öte yandan, A’raf sûresinde kıyametin hallerinden bahsedilirken kulların hayır ve şer amellerinin tartılacağı hususundan da bahsedilmektedir: وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ “O gün tartı haktır. Artık kimin terazileri ağır basarsa, işte onlar murada erenlerin ta

³³³ Seyhan, *A’raf Ehl-i İle İlgili Hadisler Üzerinde Bir Değerlendirme*, s.124.

³³⁴ Nisâ, 4/69.

³³⁵ Dârekutnî, Ebû’l- Hasan Ali b. Ömer b. Ahmet, *Sünenu Dârekutnî*, kitabı’l-Buyu’, Dârü’l-Ma’rife Yay., Beyrut, 1966, c.3, n.7.

kendileridir. Kimin de terazisi hafif gelirse, bunlar da âyetlerimize zulmettikleri için kendilerine çok yazık etmiş olan kimselerdir.”³³⁶ Bu âyetlerde de dünyada iken işledikleri iyi amelleri ağır olan ve hafif olan kimselerden bahsedilmektedir. Fakat bunların yanında günahları ve sevapları eşit olan kimseler hakkında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunların “A’raf Ehli” olacağı anlayışını doğrulamamaktadır. Ayrıca Kur’an-ı Kerim ve sünnet’in ortaya koyduğu genel yaklaşım ve böyle durumda olan kimselere Allah Teal’nın rahmetiyle muamele edeceği bildirilmektedir. Allah Teala’nın ebedi merhametini ölçülere sığdıramayız. Çünkü Allah Teala, rahmeti kendisi için bir ilke olarak seçmiştir.³³⁷ Nitekim Allah Teala başka bir âyet-i Kerimesinde de şöyle buyurmaktadır: كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ “...O kendi üzerine merhameti yazdı...”³³⁸

Kuşeyri, “A’raf ehli”ni الأشراف ile ifade etmiştir. Ma’rifet sahibi ve seyr u sülûkü tamamlamış olan kimselerdir.³³⁹ Sûfilere karşı kalblerinde muhabbeti olan ve sâlihlerden müteşekkil bir grup olduğunu beyan eder. “Ne ehl-i yeminin avâmındandırlar ne de mukareblerin havâsındandırlar.” Bunlar “A’raf Ehli” kıyamet günü ister avâm şahıslar olsun ister havâs, herkesi simalarından tanıyacaklar.³⁴⁰

Kur’an’ın Tasavvufî Yorumu adlı eserine baktığımızda: cennet ve cehennem A’raf ve “A’raf Ehli” hakkında her ne kadar farklı görüşler olsa da insanın henüz görmediği âhret hayatına ilişkin verilen bilgileri anlamamızın kolay olmadığı beyan edilmektedir. Bu durum tıpkı daha dünyaya gelmemiş bir bebeğe dünya hayatını anlatmamız ne kadar zor ise dünya hayatındaki insanlara da âhret hayatını yani cennet, cehennem ve A’raf’ta yaşanacak olan durumu anlatmak o derece zordur. Çünkü insanlar görmediği halde bir şeyin tasavvurunu yapmaktan acizdir. Dolayısıyla âhret hayatı hakkında verilen bilgiler; insanlar için birer misaldir.³⁴¹

³³⁶ A’raf, 7/8-9

³³⁷ Seyhan, *A’raf Ehl-i İle İlgili Hadisler Üzerinde Bir Değerlendirme*, s.126-127

³³⁸ En’âm, 6/12

³³⁹ Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazın, *Letâifu’ul-İşârât*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye Yay., Beyrut, 2000, c.2, s.335.

³⁴⁰ İbn Acibe, Ebü’l-Abbâs Ahmet b. Muhammed b. Mehdi Haseni Şazeli, *el-Bahrü’l-Medid fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Mecid*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye Yay., Beyrut, 2005, c.2, s.357.

³⁴¹ Ay, Mahmut, *Kur’an’ın Tasavvufî Yorumu*, İnsan Yay., 2011, s.498.

Her ne kadar yukarıda “A’raf ehli”ni “Nebiler”, “Sıddıklar”, “Şehitler” ve “Salihler” olan kimseler olduğunu belirtmiş olsak da, bunlar hakkında daha farklı görüşlerde olanlar da vardır. “A’raf Ehli”: A’raf sûresindeki³⁴² “ her iki taraf arasında bir perde ve A’raf üzerinde de her iki tarafı da simalarından tanıyan adamlar vardır. Bunların kendileri ise henüz cennete girmemiş fakat girmeyi arzulayan kimselerdir. Cennete girecek olanlara “...selam olsun size...”³⁴³ diye seslenecekler. Gözlerini cehennem ehline çevirdikleri zaman da, Allah’a yalvararak: “...Rabbimiz bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma...”³⁴⁴ diye dua edecekler. O gün “A’raf Ehli”, insanları tanıyan bilen ve insanların eğriliğini ve doğruluğunu ayırt etme gücüne sahip olan kimseler olarak değerlendirilmektedir. Muhammed Esed’e göre “A’raf Ehli” olan kişiler, eğriyi ve doğruyu ayırt edebilen fakat kendileri hakkında eğriliği ve doğruluğu tercih edemeyip kaygısızlık ve ilgisizlikleri yüzünden iyilikten de kötülükten de mahrum kalmışlardır. Dolayısıyla bunlar cennet ile cehennem arasında kalmışlardır.³⁴⁵

A’raf’ta kimlerin bulunacağı hakkında İsmail Hakkı Bursevî’nin *Rûhu’l-Beyân* adlı eserinde farklı görüşler zikretmiştir:

1) A’raf’ta Müslümanlardan bir grup vardır. Onların iyilikleri ve kötülükleri eşit olduğu için cennet ile cehennem arasında kalmışlardır. İşledikleri iyilikleri ile kötülükleri eşit olduğu için kıyamet gününe mahsus secde etmeleri istenir. A’raf Ehli de secde eder dolayısıyla iyilikleri kötülüklerinde çok olur ve cennete girerler.³⁴⁶

A’raf ehlinin kimler olduğu hakkında yukarıda zikrettiğimiz birinci görüşün dışındaki görüşler ise şunlardır:

2) A’raf Ehli Peygamberlerdir. Allah Teala bunları diğer insanlardan ayırmak için kıyamet günü surun en üst kısmında oturtmuştur. Buradan cennet ve cehennem ehline bakacaklar. Cehennem ehlinin cezalarını, iman edip Salih amel işleyen ve itaat ehli

³⁴² وَيُنْتَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَاوُا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ
Cennetlikler ile cehennemlikler arasında bir perde vardır. A’raf üzerinde de her iki taraftakileri yüzlerinden tanıyan kişiler vardır. Bunlar cennetliklere: “Selam olsun size” diye seslenirler. Bunlar henüz cennete girmemiş fakat girmeyi arzu eden kimselerdir.”

³⁴³ A’raf, 7/46.

³⁴⁴ A’raf, 7/47.

³⁴⁵ Esed, *Kur’an Mesajı Meal-tefsir*, c.1, s.280.

³⁴⁶ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.113.

olanların durumlarını haber verirler. Ve kendi ümmetleri hakkında da şahitlik ederler.³⁴⁷

Nitekim bu durum aşağıda zikredeceğimiz âyetlerde bahsedilmektedir. **وَنَادَى أَصْحَابُ**

الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (48) أَهْلُوا الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا

يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

*“A’raf’takiler, yüzlerinden tanıdıkları kişilere seslenerek şöyle derler: “Topluluğunuz ve büyüklük taslamanız size fayda vermedi.” “Allah rahmetine kavuşturmayacak” diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıdır? Hal bu ki onlara: “girin cennete, sizin için bir korku yoktur. Mahzun da olmayacaksınız.” denir.*³⁴⁸

Çünkü mahşer halkının en şerefli olan peygamberlerin cennet ile cehennem arasında olup cennete girmek istemeleri makamlarına uygun düşmez. Peygamberler A’raf’ın üzerinden bakıp henüz cennete girmemiş fakat cennete girmeyi arzu eden cennet ehline *“selam size”* diye seslenirler.³⁴⁹

A’raf Ehlinin yüksek dereceye sahip olduklarına dair görüşler de şunlardır:

3) A’raf Ehli, şehitlerdir. Diğer insanlardan farklı olarak tâzim olunmak üzere buraya yerleştirmişlerdir. Allah Teala bunları A’raf’ın yüksek yerlerine oturtması, Allah Teala’nın adaletini ve faziletini mahşer halkına nasıl hükmettiğine şahit olmaları içindir.³⁵⁰

4) A’raf Ehli, kıyamet günü kendi meşguliyetlerini bırakıp cennete gidecek olan ve cehenneme gidecek olan kişilerin durumları ile ilgilenen faziletli müminlerdir.³⁵¹

5) A’raf Ehli, sâlih, fakih ve âlimlerin olduğu bir gruptur. İlim açısından diğer insanlardan daha iyi oldukları için buraya yerleştirilmiştir.³⁵²

³⁴⁷ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.114.

³⁴⁸ A’raf, 7/49-50.

³⁴⁹ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵⁰ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵¹ Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵² Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c.6, s.115.

6) A'raf Ehli, her ümmetten seçilmiş adaletli şahitler olan ve ümmetlerin işledikleri amelleri hakkında şahitlik eden bir gruptur.³⁵³

7) A'raf Ehli, burada özel olarak görevlendirilen ve kafir-mümin olanların durumlarını ayırt eden meleklerdir.³⁵⁴

8) A'raf Ehli, kendilerini sevenleri yüzlerindeki beyazlıklarından ve kendilerine karşı buğz edenleri de yüzlerindeki karanlıklarından ve gözlerindeki maviliğinden tanıyan bir gruptur.³⁵⁵

2.12. Amelleri Açısından

a- iyilikleri ile kötülükleri eşit olan bir kavimdir. Bunlar iyiliklerinden dolayı cehenneme, kötülüklerinden dolayı da cennete girememişler.³⁵⁶

b- zinadan doğan çocuklardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre: Tev'eme'nin azatlısı Ebu Salih bu kategoridedir.³⁵⁷

c- Bunlar Fakih ve Salih (iyi amel işleyen) kimselerdir. Bunlar, gezinti mahiyetinde A'raf'ta kalacaklardır³⁵⁸

d- Bunlar, annesinin rızası olup babasının rızasını olmadan veya babasının rızası olup annesinin rızası olmayan kimselerdir.³⁵⁹

e- Bunlar, fetret devrinde vefat eden ve dinlerini değiştirmeyen kimselerdir. Bunu Abdülaziz b. Yahya rivâyet etmiştir.³⁶⁰

f- Bunlar, Peygamberlerdir.³⁶¹ Allah bunları kıyamet günündeki diğer insanlardan ayırt etmek için, şeref ve mertebelerini yüceltmek maksadıyla surun en yüksek tepesine oturtmuştur.³⁶²

³⁵³ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵⁴ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵⁵ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c.6, s.115.

³⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.205.

³⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.205.

³⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

³⁵⁹ El-Alûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud el-Alûsî, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Sebi'l-Mesani, Dâru't-Turâsi'l Arabiy*, Beyrut, c.8, s.124, İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

³⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

³⁶¹ El-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, c.8, s.124, er-Razî, Tefsir, c.7, s.151, İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

³⁶² El-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, c.8, s.124, er-Razî, Tefsir, c.7, s.151, İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

g- A'raf Ehli, Allah için amel eden ama işledikleri amellerine riya karıştıran bir kavimdir.³⁶³

h- Bunlar, babaları günahkar olup babalarının günahlarından dolayı Allah yolunda öldürülen kimselerdir. Babalarının günahları yüzünden cennete giremeyecekler. Fakat Allah yolunda öldürüldükleri için de cehenneme giremeyecekler. Böylece cennet ile cehennem arasında kalacaklar.³⁶⁴

İbn Cevzî'nin ileri sürdüğü kategorinin ikinci ana başlığı ise: A'raf ehli meleklerdir.³⁶⁵

Âyet-i kerimede de bahsedildiği gibi A'raf'ta bulunan kişiler, cennetlikleri de cehennemlikleri de tanıyacak olan kimselerdir. Onlar, cennetlikleri yüzlerindeki beyazlıklarından, cehennemlikleri de yüzlerindeki siyahlıklarından veya gözlerinin maviliğinden tanıyacaklardır.³⁶⁶ "...Henüz oraya girmediler ama girmeyi umuyorlar"³⁶⁷ âyetteki kavlinde de iki görüş beyan etmiştir.³⁶⁸

Birinci görüş: yukarıda zikrettiğimiz âyet-i Kerimede Allah Teal'nın A'raf'ta kalanları daha cennete girmediklerini fakat gireceklerini umit etmelerini haber vermesidir.³⁶⁹

İkinci görüş: Allah Teala'nın A'raf Ehli hakkında haber vermesidir. A'raf Ehli, cennete girecek olanları gördükleri zaman, kendilerinin oraya girmediklerini görürler. Cennete gireceklerini ise sadece umit ederler.³⁷⁰

A'raf Ehlini yukarıda amelleri açısından dokuz farklı görüşü beyan ettikten sonra şimdi ise bunların sevapları açısından derecelendirme yaparak farklı görüşleri ortaya koyacağız:

³⁶³ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.206.

³⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.205.

³⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.206.

³⁶⁶ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, c.3, s.54.

³⁶⁷ A'raf, 7/46.

³⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.206.

³⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.206.

³⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, zâdu'l-Mesîr, c.3, s.206.

2.13. Sevapları Açısından

a- A'raf Ehli, anne ve babanın rızasını almadan Allah yolunda öldürölüp şehit düşen kimselerdir. Allah onları, Allah yolunda şehit düştükleri için cehennemden kurtarmıştır. Fakat anne ve babasına karşı geldikleri için de cennete giremeyen kimselerdir. Dolayısıyla bunlar A'raf'ta kalmışlardır³⁷¹

b- A'raf Ehli, anne ve babasının birisinin rızasını alıp diğerinin rızasını alamadan giden kimselerdir.³⁷²

c- A'raf Ehli, iyilikleri ile kötülükleri eşit olan kimselerdir.³⁷³ Onların yaptığı iyilikleri cehenneme gitmelerine engel olmuş, işlediği günahları ise cennete gitmelerine engel olmuş. Bu sebepten cennet ile cehennem arasında A'raf denilen yere konulmuşlar.³⁷⁴ Mahşer gününde herkesin sevapları ve günahları tartılacak, sevapları ağır olanlar kurtuluşa erecekler. Günahları ağır olanlar ise kurtuluşa eremeyip kendilerini zarara uğratanlardan olacaklar. Nitekim âyette Allah Teala şöyle buyurmuştur: *“O gün tartı haktır. Artık kimin terazisi ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin terazisi hafif gelirse, bunlar da işte âyetlerimize haksızlık etmeleri sebebiyle kendilerine yazık edenlerdir”*³⁷⁵

d- A'raf Ehli, bunlar Allah'a iman etmiş fakat işledikleri amellerinin eksik olmalarından dolayı Allah tarafından haklarında hüküm verilene kadar surun³⁷⁶ (içinde rahmet, dışında ise o yönde azap bulunmaktadır.) Bu kişiler, cennete girmeleri için izin verilene kadar, cennet ile cehennem arasında kalacaklar ve en sonunda cennete girecekler.³⁷⁷

e- A'raf Ehli, cennet ve cehennem ehli olmayan kişilerdir. Allah bunları fazlı ve rahmeti ile cennetine koyacaktır. Bu görüşü ileri sürenlere göre âhiret yurdunda sadece cennet ve cehennem vardır. A'raf halkı aslında cennete girenlerin seviyesinde değildir.

³⁷¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5 s.251; El-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, c.8, s.124.

³⁷² İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.206.

³⁷³ el- Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyin b. Mes'ud el- Beğavî, *Meâlim et- Tenzil*, c.3, s.232.

³⁷⁴ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5, s.252.

³⁷⁵ A'raf, /8-10.

³⁷⁶ “o gün, münafik erkekler ile münafik kadınlar; iman edenlere:” bize de bakın, aydınlığımızdan istifade edelim” diyecekler ki: “dönün gerinize, bir ışık araştırın” derken aralarında kapısı olan bir sur çekilir; içinde rahmet, dışında ise o yönde azap bulunmaktadır.” Bkz. Hadîd, 57/13.

³⁷⁷ El-Beğavî, *Meâlim*, c.3, s.232.

Çünkü bunlar, derecelendirme bakımından cennet ehli ile eşit değiller, ancak Allah'ın rahmeti ile cennete girecekler.³⁷⁸

f- A'raf Ehli iki Peygamber arası bir zamanda ölen ve dinini değiştirme fırsatı bulamayan fetret ehli kimselerdir.³⁷⁹

g- A'raf Ehli, zina mahsulü olarak dünyaya gelmiş çocuklardır.³⁸⁰

h- A'raf Ehli, müşriklerin çocuklarıdır.³⁸¹

i- A'raf Ehli, üzerlerinde borç bulunan veya kendilerinde bir gariplik bulunan, bir tuhaflik olan kişilerdir.³⁸²

Son olarak da şu hususu belirtmek gerekir ki A'raf ehlini sevapları ve günahlarını eşit olan, üzerinde her hangi bir borcu olan, zina mahsulü olarak dünyaya gelen çocukların veya anne babasının rızasını alamayan kişiler ile sevabı günahından çok olan kimselerin bir alt seviyede gören görüşlere katılmıyoruz. Çünkü eğer A'raf ehli günahkar veya günahı ve sevabı eşit olan kimseler olsaydı kıyamet günü cennet ehlini selam ile cehennem ehlini de azarlamaları isabetli olmazdı. Ayrıca günahı veya sevabı eşit olan kimse A'raf'ın tepesindeki en şerefli mekana oturtulmazdı.

Dolayısıyla bütün bunların ikna edici olmadığını ve gösterdiğimiz delillerden de fark edileceği gibi "A'raf Ehli" ile kast edilen kimselerin; "Peygamberler", "Melekler", "Sıddıklar", "Şehitler", "Salihler" ve en faziletli ve hayırlı kimseler olduğuanlaşılmalıdır

³⁷⁸ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, c.5, s.204.

³⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.207.

³⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, *zâdu'l-Mesîr*, c.3, s.207.

³⁸¹ El-Beğavî, *Meâlim*, c.3, s.232.

³⁸² El-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, c.8, s.124.

SONUÇ

Yaptığımız “*Kur’an’da A’raf*” başlıklı tez çalışmamızda, sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Bu çalışmamızda öncelikle A’raf kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını inceledik. İncelememizin sonucunda A’raf kelimesinin lügat manası: yüksek bir tepe, terim manası ise: cennet ile cehennem arasında bulunan en yüksek tepe manasına gelmektedir.

Cennet ile cehennem arasında bekletilecek olan ve haklarında en son hüküm verilecek olan A’raf Ehli, haklarında hüküm verilene kadar A’raf tepesi üzerinde bekletileceklerdir.

Bir sûreye isim olarak verilen A’raf kelimesi Kur’an-ı Kerim’de âhîret hayatına yönelik bir kavram olarak zikredilmektedir. A’raf sûresi 7/46. âyetinde cennet ile cehennemi birbirinden ayıran bir perdeden, 46-49. âyetlerinde de A’raf ehlinin ve A’raf ehlinin cennet ve cehennem ehli ile olan irtibatından bahsedilmektedir. Ayrıca “*Hicap*” ile “*Sur*” kelimeleri de tamamıyla A’raf kelimesi ile aynı manaya gelmese de aralarındaki mana benzerliğinden dolayı konumuza farklı bilgi katmaktadır. Sur kelimesinin cennet ile cehennem arasında bir set olduğu ve hicap kelimesinin de cennet ile cehennem arasında bir perde olduğu alimlerin değerlendirmelerine mutabıktır.

Bu âyetlerden anladığımızı göre A’raf Ehli, cennet ve cehennem arasında olan surun en yüksek zirvesinde duran kimselerdir. Cennet ve cehennem ehlini simalarından tanıyacak olan A’raf Ehli, cennete girecek olanları selamlarla karşılayacak ve onlara gıpta nazarıyla bakacak, ardından yüzlerini cehennemliklere çevirip Allah’a yalvararak “*Rabbimiz bizi cehennemlikler ile beraber eyleme.*” diye dua edeceklerdir. Dolayısıyla A’raf ehlinin hem cennet ehlini böyle selam ve kutlamalar ile karşılaması hem cehennem ehlini sorgulamaları iki gruptan da daha üstün olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kıyametin kopuşundan sonra ahîret günü insanlar Allah Teala’nın huzuruna çıktıklarında eşit olmayıp, herkes dünyada yaptıkları amellere göre bir muamele ile karşı karşıya kalacaktır. Dünya hayatında iken işledikleri amelleri iyi olanlar amel defterlerini

sağdan, kötü amel işleyenler ise amel defterlerini sol tarafından alacaklardır. Bir de cennet ile cehennem arasında bulunan ve işledikleri amelleri de cennet ve cehennem ehlinde daha üst derecede olan A'raf ehli olacaktır. Cennet ehlini yüzlerindeki beyazlıktan, cehennem ehlini de yüzlerindeki siyahlıktan tanıyan A'raf Ehli hakkında en son hüküm verilecektir. Nitekim vakıa sûresinde de kıyamet günü, “*Ashabu'l-Meymene*” yani amel defterleri sağ tarafından verilecek olan cennetlikler, “*Ashabu'l-Meş'eme*” yani amel defteri sol tarafından verilen cehennemlikler ve “*es-Sâbikûn*” olmak üzere insanlar üç gruba ayrılacağı bildirilmektedir. Bu ayetteki “*es-Sâbikûn*” ile “*en önde olanlar*” kast edilmektedir. Ayrıca Mutaffifin sûresinde “*Allah'a yakın olanlar*” şeklinde “*Ehl-i illiyîn*”den bahsedilmektedir. Dolayısıyla “*es-Sâbikûn*”, “*Ehl-i illiyîn*” ve “*A'raf ehli*”nin hepsi aynı kişiler olduğu hususunda güçlü bir fikir vermektedir. Allah Teala “*A'raf Ehli*”ni kıyamet gününde, cennetlikleri ve cehennemlikleri seyretmeleri için yüksek ve şerefli mekana oturtmuştur.

Nisâ sûresinin 69. âyetinde de “*Nebiler*”, “*Sıddıklar*”, “*Şehitler*” ve “*Salihler*” bir arada zikredilmiş ve kıyamet günü bu özelliklere sahip olan kimselerin bir arada olacakları açıkça ifade edilmiştir. A'raf ehli ile ilgili zikrettiğimiz âyetler ile tefsirlerde yer alan rivâyetler ışığında değerlendirdiğimiz zaman, A'raf ehli'nin cennetlikler ile cehennemlikler arasında yer alan bir zümre olmayıp cennetlikler arasında yüksek mertebeye sahip olan bir grup olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak şunu ifade etmek istiyoruz: A'raf ehli denilince, hakkında ayet veya sahih bir hadis bulunmadığı halde üstelik dünyaya gelmesinde hiçbir dahli bulunmayan zina mahsulü çocuğun, küçük yaşta ölen garımüslim çocuklar, veya genelde İslam kültüründe ilk olarak akla gelen günahı ve sevabı eşit olan mü'min kimseler olarak bilinmemelidir. Zira gösterdiğimiz delillerden de fark edileceği gibi A'raf ehli ile kast edilen kimselerin “*Nebiler*”, “*Melekler*”, “*sıddıklar*”, “*Şehitler*”, “*Salihler*” ve en faziletli ve hayırlı kimseler anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cem Garibü'l-Kur'an*, Dârü'l-Ma'rife yay., Beyrut 1882-1968.
- el-Âlûsi, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullah b. Mahmûd, *Ruhu'l Meanî fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azîm ve's- Seb'i'l- Mesânî*, Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabî Yay., I-XXX, Beyrut, t.y.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Yay., I-XII, İstanbul 1988.
- Ay, Mahmut, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*, (İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-Medîd Adlı Tefsiri) İnsan Yay., 2011.
- Beğavî, Ebu Muhammed el Huseyin b. Mesûd, *Meâlim et- Tenzil*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemeri), Dâru't-Taybe, Beyrut 1997.
- Beydâvî, Ebû Said Nâsırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Dârü'l- Kütübi'l- İlmiyye Yay., I-VIII, Beyrut-Lübnan, 1999.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihi'l-Buhari*, Dâr-u İbn Kesir Yay., Beyrut, 1987.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l- Beyân*, -Kur'an Meâli ve Tefsiri- Erkam Yay., İstanbul, 2006.
- Çelebi, İlyas, *İtikadî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996.
- Çelik, Ömer, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri*, Erkam Yay., I-V, İstanbul, 2013.
- Dârekutnî, Ebû'l- Hasan Ali b. Ömer b. Ahmet, *Sünenu Dârekutnî*, Dârü'l-Ma'rife Yay., Beyrut, 1966.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Haz.: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boilelli, Abdullah Yücel, Azim Yay., I-X, İstanbul, 1992.
- el-İsfahani, Ebü'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragib, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Darü'l- Ma'rife Yay., Beyrut, 1998.
- Emiroğlu, H. Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, Yeni Kitap Yay., Konya, 1971.

- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali Yusuf b. Hayyân Endelüsî, “*el-Bahrü'l-Muhît*” Dârü'l-Fikir Yay., I-VIII 1983.
- Fîruzâbâdî, Macdü'd-Din Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed, trc. (Âsım Efendi) *Kâmûsi'l-Muhît Tercümesi*, TYEKB Yay., İstanbul, 2013.
- Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., I-V Ankara, 2004.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî, *Tefsirü't-tahrir ve't-tenvir*, I-IVXX, Tunus, 1984.
- İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, yay., I-IX, Beyrut, 1987.
- İmrüü'l-Kays, *Dîvânü İmrüü'l-Kays*, şerh. (Ömer Faruk et-Tabbâ), Daru'l-Kelâm Yay., t.y.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmadüddin İsmail İbn. Ömer, *Tefsir-i İbn Kesîr*, Dârü'l-Vefa Yay., I-III İstanbul, 2011.
- İbn. Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, t.y.
- İmrüü'l-Kays, Ebû Vehb İmrüü'l-Kays Hunduc b. Hucr b. Haris Kindi, *Dîvânü İmrüü'l-Kays*, Daru'l-Ma'rife Yay., Beyrut, 2004.
- Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsîr'il-Kur'ân = Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal Yay., I-XVI, İstanbul, t.y.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî Yay., I-XX, Beyrut-Lübnan, 1985.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin, “*Letâifu'l-İşârât*” Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yay., Beyrut, 2000.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l A'la, *Tefhimü'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, trc. (Muhammed Han Kayanî), İnsan Yay., I-VI, İstanbul, 1986.
- Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, trc.(Cahit KOYTAK, Ahmet ERTÜRK), İşaret Yay., I-III, İstanbul, 1990.
- Razi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Tefsir-i Kebîr (Mefatihü'l-Gayb)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Yay., I-XXX, Beyrut-Lübnan, 1990.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrahim, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-VIII, 3. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1961.

- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et- Taberî, *el-Câmiü'l- Beyân an-Tevîli'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr Yay., I-XV, Beyrut, 1995.
- Zemahşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el- Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavi'l fi Vücûhi't-Te'vil*, Daru'l-Ma'rife Yay., I-IV, Beyrut, 1998.
- ez-Zebidî, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-Arus*, el- Matbaatü'l- Hayriyye Yay., I-X, Kahire, 1889.
- Seyhan, Ahmet Emin, "A'raf Ehli ile İlgili Hadisler üzerine Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 26, 2011, s. 111-131.
- Ünal, Necdet, "Kur'an-ı Kerim'de A'raf ve A'raf Halkı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 10, sy. 1, 2010, s. 39-52,
- Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat* (Kabir Hayatı), Nur Yay., Konya-1986.
- Tuncer, Faruk, "el-Hâkka Sûresi Tefsiri Denemesi Ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri", *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 1991)*.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "A'raf", DİA, İstanbul, 1991, c.3, s.259.
- Işık, Emin, "A'raf Sûresi", DİA, İstanbul, 1991, c.3, s.259-261.
- Çelebi, İlyas, "Hicâb", DİA, İstanbul, 1998, c.17, s.429-430.